

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет права, публічного управління та національної безпеки
Кафедра психології

Кваліфікаційна робота

Лавренюк Людмили Ігорівни

УДК 159.947:373.5.091.3

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Психологічні особливості навчальної мотивації школярів із різним рівнем
академічних досягнень

Спеціальність 053 «Психологія»

ОПП «Практична психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня «магістр» кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи: доктор психологічних
наук, професор
Матеюк О.А.

Житомир – 2025

Висновок кафедри _____

за результатами попереднього захисту:

Протокол засідання кафедри

№ _____ від " ____ " _____ 20__ року

Завідувач кафедри _____

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(науковий ступінь, вчене звання)

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти _____ захистив (ла)
(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(прізвище ,ім'я, по батькові)

АНОТАЦІЯ

Лавренюк Л. І. Психологічні особливості навчальної мотивації школярів із різним рівнем академічних досягнень. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 053 –Психологія. – Поліський національний університет, Житомир, 2025.

У роботі проаналізовано теоретичні підходи до вивчення навчальної мотивації .Визначено та емпірично досліджено психологічні особливості навчальної мотивації школярів із різним рівнем академічних досягнень.

Розкрито взаємозв'язок навчальної мотивації з академічними досягненнями школярів, узагальнено сучасні вітчизняні та зарубіжні наукові підходи до вивчення мотиваційної сфери особистості в освітньому процесі.

Представлені результати емпіричного дослідження взаємозв'язку навчальної мотивації школярів із їх академічними досягненнями .

У межах дослідження розроблено та апробовано авторську програму формування навчальної мотивації школярів.

Ключові слова: академічні досягнення, внутрішня мотивація, зовнішня мотивація, пізнавальна активність, програма розвитку мотивації, психологічні чинники, школярі.

ABSTRACT

Lavreniuk L. I. Psychological features of learning motivation in schoolchildren with different levels of academic achievement. – Qualification thesis manuscript.

Qualification thesis for obtaining the Master's degree in Specialty 053 – Psychology. – Polissia National University, Zhytomyr, 2025.

The paper analyzes theoretical approaches to the study of learning motivation. The psychological characteristics of learning motivation in schoolchildren with different levels of academic achievement are identified and empirically investigated.

The relationship between learning motivation and academic achievement of schoolchildren is revealed; modern national and foreign scientific approaches to the study of the motivational sphere of personality in the educational process are generalized.

The results of the empirical study of the relationship between learning motivation of schoolchildren and their academic achievement are presented.

Within the framework of the research, an author's program for the development of learning motivation in schoolchildren was developed and tested.

Keywords: academic achievement, intrinsic motivation, extrinsic motivation, learning activity, motivation development program, psychological factors, schoolchildren.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ШКОЛЯРІВ.....	7
1.1. Поняття навчальної мотивації в психологічній науці.....	7
1.2. Структура та види навчальної мотивації школярів.....	12
1.3. Психологічні чинники формування навчальної мотивації в шкільному віці.....	17
1.4. Взаємозв'язок навчальної мотивації та академічних досягнень школярів.....	20
Висновки до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ШКОЛЯРІВ.....	26
2.1. Загальний аналіз показників навчальної мотивації школярів	26
2.2. Особливості детермінації навчальної мотивації школярів із різним рівнем академічних досягнень.....	38
2.3. Програма формування навчальної мотивації школярів.....	59
Висновки до розділу 2.....	64
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ШКОЛЯРІВ.....	67
3.1. Мета, завдання, методи та процедура дослідження навчальної мотивації школярів.....	67
3.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження взаємозв'язку навчальної мотивації школярів з їх академічними досягненнями	75

3.3. Практичні рекомендації учасникам освітнього процесу щодо врахування особливостей навчальної мотивації школярів з різним рівнем академічних досягнень у педагогічній діяльності.....	84
Висновки до розділу 3.....	86
ВИСНОВКИ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	92
ДОДАТКИ.....	102

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах розвитку освіти проблема формування та підтримки навчальної мотивації школярів набуває особливої актуальності. Ефективність навчального процесу багато в чому визначається рівнем внутрішньої мотивації учнів, їхньою готовністю до самостійного пізнання, постановки навчальних цілей та подолання труднощів. Особливо важливо враховувати різницю в академічних досягненнях школярів, адже мотиваційні стратегії учнів з високим, середнім та низьким рівнем успішності суттєво відрізняються.

Проблема навчальної мотивації школярів є центральною у сучасній психології освіти, оскільки вона впливає на пізнавальну активність, саморегуляцію, розвиток особистості та академічні результати. Дослідження показують, що внутрішня мотивація сприяє більшій ефективності навчання, глибшому засвоєнню знань та розвитку критичного мислення, тоді як недостатня мотивація часто призводить до низької успішності та виникнення психологічних труднощів у школярів.

Актуальність теми зумовлена також сучасними викликами української освіти: оновлення навчальних програм, впровадження компетентнісного підходу, активне використання цифрових технологій, що створює нові можливості і водночас вимагає підвищеної уваги до формування мотивації учнів. Крім того, існує потреба у розробці ефективних програм розвитку навчальної мотивації, які враховують особливості школярів із різним рівнем академічних досягнень.

Мета дослідження виявити психологічні особливості навчальної мотивації школярів із різним рівнем академічних досягнень та розробити ефективну програму її розвитку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення навчальної мотивації.

2. Виявити психологічні детермінанти формування навчальної мотивації школярів.
3. Визначити та емпірично дослідити особливості навчальної мотивації школярів із різним рівнем академічних досягнень.
4. Розробити та емпірично перевірити психологічну програму розвитку навчальної мотивації школярів із різним рівнем навчальних досягнень.

Об'єкт дослідження – навчальна мотивація школярів.

Предмет дослідження – психологічні особливості навчальної мотивації школярів із різним рівнем академічних досягнень.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що навчальна мотивація школярів має якісні та кількісні відмінності залежно від рівня їхніх академічних досягнень, а цілеспрямована психологічна програма розвитку мотивації підвищує ефективність навчальної діяльності.

Теоретико-методологічна основа дослідження включає положення сучасних українських досліджень навчальної мотивації (Аксенов, 2025; Бобровник, 2014; Волянчук, 2020; Воронова, 2021; Дзюбко, 2025; Зайцева, Юсипів, М'ясоїда 2021; Кайтановська, 2025; Кузікова, Пухно, 2024; Маляр, Ваколя, 2021; Мороз, Ольховецький, 2024; Ременчук, 2025; Скрипник, Михайлик, 2023) та положення світової психологічної науки: гуманістичної психології (А. Маслоу, 1943; К. Роджерс, 1951), теорії самодетермінації (Е. Десі, 1985; Р. Раян, 2000), концепції мотивації досягнення (Дж. Аткинсон, 1964).

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань використовувався комплекс методів: теоретичні (аналіз та узагальнення літературних джерел); емпіричні (бесіда, тестування, анкетування, опитувальник).

Психодіагностичні методики: методика А.А.Реана (оцінка мотивації досягнення та уникнення невдач), методика Н.Г. Лусканової (шкільна мотивація, пізнавальна активність), методика Б.К. Пашнєва (психологічні

характеристики учнів та рівень внутрішньої мотивації), математико-статистична обробка даних, розробка та апробація психологічної програми розвитку навчальної мотивації.

Емпірична база дослідження. Дослідження проводилося продовж 2025 року на базі КЗ «Чуднівський ліцей» м. Чуднова. До вибірки увійшли 60 учнів 5-6 класів, які мають різний рівень академічних досягнень. У дослідженні брали участь 60 учнів 5–6 класів (11–12 років) закладу загальної середньої освіти: 5 клас – 30 учнів, 6 клас – 30 учнів. Статевий розподіл: 28 хлопців, 32 дівчини.

За підсумковими оцінками попереднього семестру учнів поділено на три групи: високий, середній та низький рівні успішності.

Наукова новизна полягає у виявленні специфічних мотивів, мотиваційних профілів школярів із різним рівнем академічних досягнень, а також у розробленні та апробації авторської програми розвитку навчальної мотивації школярів з різним рівнем академічних досягнень.

Теоретичне значення дослідження полягає у:

- уточненні та систематизації знань про психологічні особливості навчальної мотивації школярів із різним рівнем академічних досягнень;
- інтеграції сучасних теоретичних підходів (когнітивного, гуманістичного, соціально-психологічного) до вивчення навчальної мотивації;
- розширенні наукового уявлення про механізми формування та підтримки внутрішньої мотивації учнів у контексті їхніх академічних результатів;
- підготовці науково обґрунтованої бази для розробки програм психологічного розвитку мотивації та практичних рекомендацій для педагогів, психологів і батьків.

Практичне значення роботи дає можливість використати результати дослідження для підвищення ефективності навчання, індивідуалізації

освітнього процесу та створення сприятливого мотиваційного середовища у школі.

Апробації результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження були представлені для обговорення на X Міжнародній студентській науковій конференції: «Теоретичне та практичне застосування результатів сучасної науки» (м. Запоріжжя, Україна; 12 грудня 2025 року) та науково-практичній конференції «Актуальні питання теорії та практики сучасної психології: виклики, перспективи та міждисциплінарні підходи» (м. Черкаси, Україна; 11 квітня 2025 року).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 70 найменувань та додатків. Загальний обсяг роботи складає 103 сторінок, основний зміст роботи викладено на 91 сторінках. Робота містить 19 таблиць, 3 рисунки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ШКОЛЯРІВ

1.1. Поняття навчальної мотивації в психологічній науці

Проблема мотивації посідає одне з центральних місць у психологічній науці, оскільки саме мотивація визначає спрямованість, активність і результативність діяльності людини. У контексті освітнього процесу особливого значення набуває навчальна мотивація, яка виступає важливим чинником успішності навчальної діяльності школярів, їхнього особистісного розвитку та формування ставлення до навчання загалом.

Даній проблемі присвячені праці таких учених, як: М. Аксенов [1], L. V. Bondar [37], I. M. Bondarenko [38], L. Boström [69], С. І. Бобровник [2], А. Волянчук [3], Н. Воронова [4], О. Gabriel [39], О. М. Гуцан [5], Б. Я. Дмитришин [8], Л. В. Дзюбко [9], І. Зайцева [10], О. М. Кайтановська [11], М. Kamberi [44], Т. Ковбасюк [14], Т. Круцевич [12], С. Б. Кузікова [13], О. Лавринчук [15], Н. Г. Лусканова [10, 24], Л. В. Маляр [17], S. K. Mallick [46], О. М. Макаревич [18], A. Maslow [16], M. F. Mendoza García [47], Л. Мороз [20], М. Морозова [19], Т. Nishimura [49], С. J. Okonkwo [42], Я. М. Ременюк [22], Н. Л. Руда [23], Т. Г. Самілик [24], А. Ю. Скрипник [25], В. І. Староста [26, 54], Л. Шелестова [30], А. В. Шкуропат [31], Т. Shrol [56], M. Sharma [55], A. T. Tella [60], K. V. Tambovskaya [59], Л. П. Федоренко [27], Y. R. Fedoriv [65], Н. І. Фрасинчук [28], N. Hidayat [63], N. Hromova [62], J. Wu [66], I. Zadorozhna [67], Z. Dörnyei [68], A. S. T. Al Shuaili [35], М. О. Almulla [36], М. Asadpour [34], X. Jin [43, 70], E. Elizabeth [51], О. Т. Ена [51].

У загальнонауковому розумінні мотивація розглядається як система внутрішніх і зовнішніх спонукань, що зумовлюють активність особистості, визначають вибір цілей, засобів та способів діяльності. На думку А. Маслоу, мотивація є багаторівневою структурою, яка включає базові потреби людини, прагнення до самореалізації, соціальні та емоційні компоненти [16]. Проблема мотивації посідає одне з центральних місць у психологічній науці, оскільки саме мотивація визначає спрямованість,

активність і результативність діяльності людини. У контексті освітнього процесу особливого значення набуває навчальна мотивація, яка виступає ключовим чинником успішності навчальної діяльності школярів, розвитку їхньої особистості та формування позитивного ставлення до навчання загалом [15].

На думку О. М. Гуцан, мотивація трактується як складне багаторівневе утворення, що охоплює потреби, мотиви, інтереси, цінності, установки та емоційні переживання, при цьому взаємодія цих компонентів визначає рівень активності та ефективності діяльності [5]. Вона є не лише внутрішнім регулятором поведінки, а й продуктом соціального контексту, освітнього середовища та особистісних особливостей суб'єкта. Крім того, численні сучасні дослідження підтверджують, що мотиваційні чинники значною мірою впливають на академічні досягнення учнів і студентів [1, 3, 37, 39, 54].

Таким чином, у психологічній науці мотивація розглядається як динамічна система, здатна адаптуватися до змін внутрішніх потреб особистості та зовнішніх обставин, що робить її центральним елементом для дослідження навчальної діяльності та успішності учнів у навчальному процесі [15, 16].

Мотивація у загальнонауковому розумінні розглядається як система внутрішніх і зовнішніх спонукань, що визначають активність особистості, вибір цілей, засобів та способів діяльності [16]. Вона є комплексним багаторівневим утворенням, що включає потреби, мотиви, інтереси, цінності, установки та емоційні переживання [16, 5]. Проблема мотивації посідає одне з центральних місць у психологічній науці, оскільки саме вона визначає спрямованість, активність і результативність діяльності людини [15].

У контексті освітнього процесу особливого значення набуває навчальна мотивація, яка виступає важливим чинником успішності навчальної діяльності школярів, їхнього особистісного розвитку та формування ставлення до навчання загалом [15]. Навчальна мотивація є специфічним видом мотивації, що формується та реалізується у навчальній

діяльності. Вона включає як пізнавальні мотиви, пов'язані зі змістом і процесом навчання, так і соціальні мотиви, зумовлені прагненням до схвалення та визнання серед однолітків [15, 24].

Вагомий внесок у дослідження навчальної мотивації зробив А. А. Реан, який розглядав її як сукупність внутрішніх і зовнішніх мотивів, що визначають ставлення учня до навчання та рівень його навчальної активності. На думку дослідника, домінування внутрішніх мотивів (інтерес до знань, прагнення до саморозвитку) сприяє стійкості навчальної діяльності та високим академічним досягненням, тоді як перевага зовнішніх мотивів (орієнтація на оцінку, покарання чи заохочення) часто зумовлює ситуативний характер навчальної активності [3, 15].

На думку О. М. Гуцан, навчальна мотивація виступає внутрішнім механізмом регуляції діяльності, що визначає її цілі та смисл для суб'єкта, а ефективність навчання значною мірою залежить від усвідомленості та внутрішньої прийнятності мотивів [5]. А. А. Реан підкреслює, що домінування внутрішніх мотивів, таких як інтерес до знань та прагнення до саморозвитку, сприяє стійкості навчальної діяльності та високим академічним досягненням, тоді як переважання зовнішніх мотивів, орієнтованих на оцінку чи винагороду, часто формує ситуативний характер активності [3, 15].

Н. Г. Лусканова наголошує на значенні емоційно-ціннісного ставлення учнів до навчання: позитивне сприйняття процесу навчання стимулює формування стійкої мотивації та підвищує загальний рівень успішності [10, 15]. Б. К. Пашнєв звертає увагу на роль умов навчання та індивідуально-психологічних особливостей учня, а також на необхідність врахування вікових особливостей школярів, оскільки структура та провідні мотиви навчальної діяльності змінюються на різних етапах навчання [3, 15].

Б. К. Пашнєв розглядав навчальну мотивацію як складне особистісне утворення, що формується під впливом соціального середовища, умов організації навчального процесу та індивідуально-психологічних

особливостей учня [3; 19]. Учений наголошував, що мотиваційна сфера школярів не є сталою, а зазнає істотних змін у процесі навчання, що зумовлює необхідність урахування вікових особливостей розвитку особистості. На різних етапах шкільного навчання змінюється структура навчальної мотивації, а також співвідношення провідних мотивів — від переважання зовнішніх і соціальних мотивів до зростання ролі внутрішніх, пізнавальних спонукань [19; 24]. У працях Б. К. Пашнєва підкреслюється, що ефективність навчальної діяльності значною мірою залежить від того, наскільки умови навчання відповідають віковим і психологічним потребам учнів. Неврахування цих особливостей може призводити до зниження навчальної активності, формального ставлення до навчання та втрати пізнавального інтересу [3].

У сучасній психологічній науці навчальна мотивація найчастіше розглядається як динамічна система, що постійно змінюється впродовж навчання та залежить від багатьох взаємопов'язаних чинників. До них належать вікові особливості учнів, стиль педагогічної взаємодії, характер і зміст навчального матеріалу, рівень сформованості навчальних умінь, попередній досвід успіху або неуспіху, а також вплив соціального оточення [15; 26; 31]. Такий підхід дозволяє розглядати навчальну мотивацію не лише як внутрішню характеристику особистості, а як результат взаємодії учня з освітнім середовищем.

Особливої уваги в цьому контексті набуває середній шкільний вік, який характеризується інтенсивними психологічними змінами та перебудовою мотиваційної сфери. На думку В. І. Старости, дослідження навчальної мотивації учнів середнього шкільного віку є особливо актуальним, оскільки саме в період 11–12 років відбувається переорієнтація мотивів навчальної діяльності, знижується безумовна значущість зовнішніх стимулів і зростає роль особистісного сенсу навчання [54]. У цей період учні починають більш критично ставитися до навчального процесу, оцінювати його значущість для власного розвитку та майбутніх життєвих перспектив.

Водночас нестабільність мотиваційної сфери в середньому шкільному віці може призводити до коливань навчальної активності, зниження інтересу до окремих предметів і диференціації учнів за рівнем навчальних досягнень [2; 10]. Саме тому, як зазначають сучасні дослідники, важливим завданням педагогів є підтримка позитивної навчальної мотивації шляхом створення умов для формування внутрішніх мотивів, розвитку пізнавального інтересу та усвідомлення учнями особистісної значущості навчальної діяльності [14; 30; 54].

Таким чином, навчальна мотивація постає як динамічне, багатокomпонентне утворення, що змінюється залежно від віку, умов навчання та соціального контексту. А також навчальна мотивація є складним багатокomпонентним психологічним утворенням, яке визначає ставлення школярів до навчальної діяльності, рівень їхньої активності та успішності.

Розуміння сутності навчальної мотивації та її психологічних механізмів є теоретичною основою для подальшого аналізу структури, видів і чинників формування навчальної мотивації школярів, що буде розглянуто в наступних підрозділах дослідження.

1.2. Структура та види навчальної мотивації школярів

Навчальна мотивація є складним багаторівневим психологічним утворенням, що охоплює сукупність різноманітних мотивів, які визначають спрямованість, інтенсивність та характер навчальної діяльності школярів [15; 24]. У психологічній науці вона розглядається не як однорідне явище, а як структурована система взаємопов'язаних компонентів, що по-різному проявляються на різних етапах онтогенезу та залежать від індивідуально-психологічних і вікових особливостей учнів [2; 17; 31]. Дослідники наголошують, що структура навчальної мотивації є динамічною та зазнає змін під впливом умов навчання, стилю педагогічної взаємодії та соціального оточення [26; 30].

У структурі навчальної мотивації більшість науковців виокремлюють потребово-мотиваційний, когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти [15; 31]. Потребово-мотиваційний компонент відображає систему потреб і мотивів, які спонукають учня до навчальної діяльності. До нього належать пізнавальні потреби, прагнення до самореалізації, потреба в досягненні успіху, а також соціальні мотиви, пов'язані з очікуваннями та оцінками з боку вчителів, батьків і однолітків [12; 23; 24]. Саме цей компонент визначає загальну спрямованість навчальної активності та є основою формування інших складових мотивації.

Когнітивний компонент навчальної мотивації характеризується усвідомленням учнем цілей і змісту навчання, розумінням значущості знань для особистісного розвитку та майбутньої професійної діяльності [15; 17]. Він забезпечує осмислене ставлення до навчального матеріалу, сприяє формуванню внутрішніх мотивів навчання та розвитку пізнавального інтересу. Дослідження показують, що високий рівень розвитку когнітивного компонента пов'язаний із кращими навчальними результатами та більшою самостійністю учнів у навчальній діяльності [3; 19].

Емоційний компонент відображає ставлення учня до навчального процесу, окремих навчальних предметів, учителя та школи загалом [10; 29]. Позитивні емоційні переживання, пов'язані з навчальною діяльністю, сприяють підвищенню рівня навчальної мотивації, формуванню стійкого інтересу до навчання та зростанню навчальної активності. Водночас негативні емоції, такі як тривога, страх помилки або неуспіху, можуть призводити до зниження мотивації, унікальної поведінки та зниження академічних досягнень [10; 31].

Поведінковий компонент навчальної мотивації проявляється в реальній навчальній активності школярів, наполегливості у виконанні навчальних завдань, рівні самостійності, відповідальності та здатності долати труднощі [2; 30]. Він є зовнішнім проявом внутрішньої мотиваційної сфери учня та показником сформованості навчальної мотивації загалом. Стійка поведінкова

активність, як правило, корелює з домінуванням внутрішніх мотивів навчання [3; 12].

Залежно від змісту та спрямованості мотивів у психології виокремлюють різні види навчальної мотивації, серед яких найбільш поширеним є поділ на внутрішню та зовнішню [6; 7; 15]. Внутрішня навчальна мотивація ґрунтується на інтересі до процесу навчання, прагненні до пізнання нового, саморозвитку та самовдосконалення. Вона характеризується стійкістю, високим рівнем залученості учня в навчальну діяльність і, як правило, тісно пов'язана з високими академічними досягненнями та позитивним ставленням до навчання [6; 33; 44].

Зовнішня навчальна мотивація зумовлена чинниками, що перебувають поза безпосереднім змістом навчальної діяльності та пов'язані з впливом зовнішніх стимулів і соціальних очікувань [6; 7; 15]. До неї належать мотиви отримання оцінки, схвалення з боку вчителів і батьків, уникнення покарання, а також прагнення до змагання з однолітками та підвищення власного статусу в навчальному колективі [12; 23; 31]. Хоча зовнішня мотивація здатна стимулювати навчальну активність учнів, особливо на початкових етапах навчання, вона здебільшого має ситуативний характер і не завжди забезпечує глибоке осмислення та стійке засвоєння навчального матеріалу [3; 33].

У межах зовнішньої мотивації дослідники виокремлюють соціальні мотиви навчання, які пов'язані з бажанням учня зайняти певне місце в групі однолітків, відповідати очікуванням значущих дорослих, досягти престижу та соціального визнання [23; 29; 31]. У середньому шкільному віці соціальні мотиви набувають особливої значущості, оскільки зростає роль міжособистісного спілкування, формується потреба в належності до групи та підвищується чутливість до оцінок з боку ровесників [2; 26]. Саме тому ефективність навчальної діяльності в цей період значною мірою залежить від характеру соціального середовища та стилю педагогічної взаємодії [30].

У наукових дослідженнях також розрізняють мотиви досягнення успіху та мотиви уникнення невдачі, які суттєво впливають на характер навчальної діяльності та рівень академічних досягнень учнів [32; 55]. Мотив досягнення успіху проявляється у прагненні до високих результатів, готовності долати труднощі, наполегливості у виконанні навчальних завдань та здатності брати відповідальність за результати власної діяльності [32; 60]. Такий тип мотивації сприяє формуванню активної навчальної позиції та позитивного ставлення до навчання.

Натомість мотив уникнення невдачі характеризується підвищеною тривожністю, страхом помилки та орієнтацією на мінімізацію ризику [55]. Учні з домінуванням цього мотиву часто уникають складних завдань, виявляють знижену ініціативність і нестійку навчальну активність, що може негативно позначатися на їхніх академічних досягненнях і загальному ставленні до навчальної діяльності [3; 40].

З урахуванням вікових особливостей учнів 5–6 класів важливо зазначити, що саме в цей період відбувається суттєва трансформація структури навчальної мотивації, зумовлена переходом від молодшого до середнього шкільного віку [2; 26; 31]. Якщо в початковій школі провідну роль у навчальній діяльності відіграють зовнішні та соціальні мотиви, зокрема орієнтація на оцінку, схвалення з боку вчителя та батьків, то в середньому шкільному віці поступово зростає значущість внутрішніх мотивів, пов'язаних із розвитком пізнавальних інтересів, самостійності та усвідомленням особистісного сенсу навчання [15; 24; 54].

Для учнів 5–6 класів характерним є підвищення ролі когнітивного компонента навчальної мотивації, що проявляється у прагненні до розуміння навчального матеріалу, інтересу до нових знань та формуванні більш усвідомленого ставлення до навчальної діяльності [3; 17]. Водночас у цьому віці мотиваційна сфера залишається нестійкою, що зумовлено інтенсивними віковими змінами, перебудовою соціальних відносин і зростанням значущості групи однолітків [29; 31].

Нестабільність навчальної мотивації в учнів 5–6 класів може призводити до тимчасового зниження інтересу до навчання, фрагментарності пізнавальних мотивів та зниження навчальної активності [2; 10]. Це, своєю чергою, зумовлює диференціацію учнів за рівнем академічних досягнень і формування різних типів мотиваційного профілю: від домінування внутрішньої мотивації до переважання зовнішніх або унікальних мотивів [31; 40].

У зв'язку з цим науковці наголошують на необхідності цілеспрямованої педагогічної підтримки навчальної мотивації саме в період адаптації до середньої школи, що сприяє збереженню пізнавального інтересу та підвищенню успішності навчання [14; 30].

Отже, структура та види навчальної мотивації школярів є багатограними й динамічними. Їхнє розуміння дозволяє глибше проаналізувати психологічні особливості навчальної діяльності учнів із різним рівнем успішності та слугує теоретичною основою для розробки ефективних програм формування навчальної мотивації, що є важливим завданням даного дослідження.

1.3. Психологічні чинники формування навчальної мотивації в шкільному віці

Формування навчальної мотивації школярів є складним і багатофакторним процесом, що зумовлюється сукупністю внутрішніх та зовнішніх психологічних чинників [15; 19; 30].

У психологічній науці під чинниками навчальної мотивації розуміють умови та особливості розвитку особистості, а також характеристики освітнього середовища, які впливають на виникнення, підтримання та зміну мотивів навчальної діяльності [5; 26].

Урахування цих чинників є необхідною передумовою ефективної організації освітнього процесу, забезпечення навчальної активності учнів і формування позитивного ставлення до навчання [14; 30].

До внутрішніх психологічних чинників формування навчальної мотивації належать вікові та індивідуально-психологічні особливості школярів [2; 19; 54]. У віці 11–12 років відбуваються суттєві зміни в когнітивній, емоційній та мотиваційній сферах дитини, що зумовлює перебудову структури навчальної мотивації [26; 54]. Розширюється пізнавальний інтерес, зростає здатність до усвідомлення цілей і результатів навчальної діяльності, формується потреба в самостійності, самоствердженні та визнанні з боку значущих інших [15; 24]. Водночас нестабільність емоційної сфери, підвищена чутливість до оцінювання та залежність від зовнішніх стимулів можуть негативно впливати на мотивацію, особливо в учнів із низьким рівнем академічних досягнень [10; 31].

Важливим внутрішнім чинником формування навчальної мотивації є рівень розвитку пізнавальних процесів, зокрема мислення, уваги, пам'яті та уяви [3; 17]. Достатній розвиток цих процесів забезпечує успішне засвоєння навчального матеріалу, сприяє переживанню ситуації успіху та формуванню мотиву досягнення [32; 60]. Натомість систематичні труднощі у навчанні можуть зумовлювати зниження навчальної мотивації, виникнення страху помилки, тривожності та формування унікальної поведінки, що негативно позначається на навчальній активності школярів [3; 55].

Суттєву роль у формуванні навчальної мотивації відіграють індивідуально-особистісні характеристики учнів, зокрема рівень самооцінки, впевненість у власних можливостях, рівень домагань і мотивація досягнення [18; 23]. Адекватна самооцінка та позитивна «Я-концепція» сприяють розвитку внутрішньої навчальної мотивації, пізнавального інтересу та готовності до подолання труднощів [24; 32]. Натомість занижена самооцінка часто супроводжується переважанням зовнішніх мотивів, орієнтацією на уникнення невдач і залежністю від зовнішнього контролю [55].

До зовнішніх психологічних чинників формування навчальної мотивації належать умови навчального середовища та характер соціальної взаємодії в освітньому процесі [14; 30]. Одним із ключових чинників є стиль педагогічного спілкування вчителя з учнями. Демократичний стиль, що ґрунтується на співпраці, підтримці, довірі та повазі до особистості учня, сприяє розвитку внутрішньої навчальної мотивації, підвищенню навчальної активності та формуванню позитивного емоційного ставлення до навчання [14; 30; 35]. Авторитарний стиль педагогічної взаємодії, навпаки, може зумовлювати домінування зовнішніх мотивів, орієнтацію на оцінку та контроль, зниження інтересу до навчання й проявів формального ставлення до навчальної діяльності [31; 33].

Важливу роль у формуванні навчальної мотивації відіграє зміст і організація навчальної діяльності, оскільки саме через навчальний матеріал і способи його подання реалізується взаємодія учня з освітнім середовищем [14; 30]. Навчальний матеріал, що відповідає віковим та індивідуально-психологічним особливостям школярів, має практичну спрямованість, особистісну значущість і подається з використанням активних та інтерактивних методів навчання, здатний стимулювати пізнавальний інтерес, підтримувати навчальну активність та сприяти формуванню позитивного ставлення до навчання [15; 26; 35]. Залучення учнів до проблемного навчання, дослідницької діяльності, групової роботи, навчальних проєктів і ситуацій вибору підвищує рівень внутрішньої мотивації та сприяє усвідомленню особистісного сенсу навчальної діяльності [30; 54].

Водночас одноманітність форм і методів навчання, надмірне інформаційне перевантаження, неврахування індивідуального темпу засвоєння матеріалу, а також відсутність систематичного зворотного зв'язку з боку вчителя можуть негативно впливати на мотиваційну сферу школярів, зумовлюючи зниження інтересу до навчання, формування формального ставлення до навчальної діяльності та переважання зовнішніх мотивів [31; 33]. Особливо чутливими до таких умов є учні середнього шкільного віку,

для яких важливим є відчуття успіху, підтримки та визнання з боку значущих дорослих [24; 54].

Соціальне оточення учня також виступає значущим чинником формування навчальної мотивації [23; 29]. Ставлення батьків до навчання, їхні освітні цінності, очікування щодо успішності дитини та рівень залученості до освітнього процесу можуть як підтримувати, так і пригнічувати мотивацію школяра [18; 23]. Підтримка з боку родини, емоційне прийняття дитини, заохочення її зусиль і навчальної наполегливості, а не лише кінцевих результатів, сприяють формуванню стійкої внутрішньої мотивації, впевненості у власних можливостях та позитивного ставлення до навчальної діяльності [24; 32].

У середньому шкільному віці істотно зростає роль групи однолітків як чинника мотиваційного впливу [29; 54]. Схвалення або осуд з боку ровесників, рівень соціального статусу учня в класному колективі, характер міжособистісних стосунків можуть суттєво впливати на його ставлення до навчальної діяльності та навчальних досягнень [10; 31]. Для частини школярів успішність у навчанні стає важливим засобом самоствердження, підвищення авторитету та соціального визнання, тоді як для інших — джерелом підвищеної тривожності, страху помилки та зниження навчальної мотивації [3; 55].

Таким чином, формування навчальної мотивації в шкільному віці є результатом взаємодії внутрішніх і зовнішніх психологічних чинників. Урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, створення сприятливого навчального середовища та підтримка позитивного емоційного ставлення до навчання є необхідними умовами розвитку стійкої навчальної мотивації. Зазначені положення слугують теоретичною основою для подальшого аналізу взаємозв'язку навчальної мотивації та академічних досягнень школярів, що буде розглянуто в наступному підрозділі.

1.4. Взаємозв'язок навчальної мотивації та академічних досягнень учнів

Проблема взаємозв'язку навчальної мотивації та академічних досягнень учнів є однією з ключових у психології навчання та педагогічній психології [15; 19; 30]. Саме мотиваційна сфера значною мірою визначає ефективність навчальної діяльності, рівень навчальної активності школярів, їхню залученість до освітнього процесу та стійкість навчальних результатів упродовж часу [3; 54]. У численних наукових дослідженнях підкреслюється, що академічні досягнення учнів залежать не лише від рівня інтелектуального розвитку, обсягу знань і сформованості навчальних умінь, а й від особливостей мотивації навчання, зокрема співвідношення внутрішніх і зовнішніх мотивів [24; 32].

Навчальна мотивація виступає внутрішнім регулятором навчальної діяльності, який визначає спрямованість зусиль учня, рівень наполегливості у досягненні навчальних цілей, готовність долати труднощі та ставлення до навчальних невдач [15; 26]. Учні з високим рівнем внутрішньої мотивації, як правило, демонструють підвищену зацікавленість у навчанні, активність на уроках, прагнення до самостійного пошуку знань і глибше осмислення навчального матеріалу [30; 35]. Це сприяє формуванню стійких навчальних умінь, кращому перенесенню знань у нові ситуації та досягненню вищих академічних результатів [32; 60].

Водночас домінування зовнішньої навчальної мотивації, орієнтованої переважно на оцінку, заохочення або уникнення покарання, часто зумовлює ситуативний характер навчальної активності [3; 31]. За таких умов навчальні досягнення можуть бути нестабільними, а рівень засвоєння знань, стаючи поверховими, що особливо проявляється у разі зниження зовнішніх стимулів [10; 33]. Учні з переважанням мотиву уникнення невдачі нерідко демонструють підвищену тривожність, страх помилки та зниження

навчальної ініціативи, що негативно впливає на їхні академічні результати [55].

Науковці також звертають увагу на взаємозумовлений характер зв'язку між навчальною мотивацією та академічними досягненнями [19; 54]. Високий рівень мотивації сприяє успішному навчанню, тоді як позитивні навчальні результати, у свою чергу, підсилюють мотивацію, формуючи впевненість учня у власних можливостях і позитивне ставлення до навчальної діяльності [24; 30]. Натомість систематичні навчальні невдачі можуть призводити до зниження мотивації, формування негативного ставлення до навчання та зниження рівня академічних досягнень [3; 55].

Особливої актуальності проблема взаємозв'язку навчальної мотивації та академічних досягнень набуває в середньому шкільному віці, коли відбувається перебудова мотиваційної сфери та зростає значущість особистісного сенсу навчання [54]. У цей період цілеспрямоване формування внутрішньої навчальної мотивації, створення ситуацій успіху та підтримка навчальної активності школярів виступають важливими умовами підвищення ефективності навчальної діяльності та досягнення стабільних академічних результатів [14; 30].

У працях [4; 6; 15; 17] наголошується, що домінування внутрішніх мотивів навчання є однією з ключових умов формування стійкої навчальної діяльності та досягнення високих навчальних результатів. Внутрішні мотиви, пов'язані з інтересом до змісту навчання, прагненням до пізнання нового та самовдосконалення, надають навчальній діяльності особистісного сенсу та внутрішньої значущості. За таких умов учень сприймає навчання не лише як зовнішньо зумовлений обов'язок, а як важливий засіб власного розвитку, самореалізації та досягнення особистісно значущих цілей. Це забезпечує вищий рівень залученості до навчального процесу, готовність докладати зусиль і долати труднощі, а також сприяє глибшому та усвідомленішому засвоєнню навчального матеріалу.

Водночас переважання зовнішньої навчальної мотивації часто зумовлює орієнтацію учнів на формальний результат навчальної діяльності, зокрема на отримання оцінки, схвалення або уникнення покарання [6; 15]. За таких умов навчальна активність нерідко має ситуативний характер і значною мірою залежить від зовнішніх стимулів, що не завжди забезпечує стійкість навчальних досягнень і високий рівень сформованості знань та вмінь. Зниження або відсутність зовнішнього підкріплення може призводити до втрати інтересу до навчання та зниження ефективності навчальної діяльності.

Особливої уваги заслуговує співвідношення мотивації досягнення успіху та мотивації уникнення невдачі як важливого чинника академічних досягнень учнів [4; 17]. Дослідження свідчать, що учні, орієнтовані на досягнення успіху, зазвичай характеризуються вищим рівнем навчальної активності, наполегливістю, самостійністю та готовністю брати відповідальність за результати власної навчальної діяльності. Вони сприймають навчальні труднощі як стимул до розвитку, що позитивно позначається на їхніх академічних досягненнях. Натомість учні з домінуванням мотивації уникнення невдачі часто демонструють підвищену тривожність, страх помилки, невпевненість у власних можливостях і схильність уникати складних завдань, що знижує ефективність навчальної діяльності та негативно впливає на рівень їхніх академічних результатів.

Наукові дослідження свідчать про двосторонній, взаємозумовлений характер зв'язку між навчальною мотивацією та академічними досягненнями учнів [4; 15; 17]. З одного боку, високий рівень навчальної мотивації, особливо внутрішньої, сприяє підвищенню навчальної активності, наполегливості у виконанні навчальних завдань та досягненню високих навчальних результатів. Мотивований учень більш охоче залучається до навчальної діяльності, демонструє готовність долати труднощі та відповідальне ставлення до навчання, що позитивно позначається на рівні його академічних досягнень [6; 30].

З іншого боку, успіхи в навчанні виступають важливим чинником підтримання та розвитку навчальної мотивації. Позитивний досвід навчальної діяльності, переживання ситуації успіху та схвалення з боку значущих дорослих і однолітків підсилюють мотивацію, формують позитивне ставлення до навчальної діяльності та сприяють зростанню впевненості учня у власних можливостях [24; 32]. Навпаки, систематичні навчальні невдачі можуть призводити до зниження мотивації, формування негативного емоційного ставлення до навчання, зростання тривожності та розвитку мотивації уникнення невдач [3; 55].

Залежно від рівня академічних досягнень у школярів формуються різні мотиваційні профілі, що відображають специфіку їхнього ставлення до навчальної діяльності [15; 17]. Учні з високими академічними досягненнями, як правило, характеризуються домінуванням внутрішніх пізнавальних мотивів, високою мотивацією досягнення успіху, стійким інтересом до навчання та позитивним емоційним ставленням до освітнього процесу [4; 6]. Такі школярі демонструють самостійність, відповідальність і готовність до саморозвитку, що забезпечує стабільність їхніх навчальних результатів.

Учні із середнім рівнем успішності зазвичай поєднують внутрішні та зовнішні мотиви навчання. Їхня навчальна активність часто залежить від конкретної навчальної ситуації, характеру завдань і системи оцінювання, а мотивація може коливатися залежно від успіхів або труднощів у навчанні [15; 30]. Водночас за наявності підтримувального освітнього середовища та позитивного педагогічного впливу в цієї групи учнів існує потенціал для розвитку внутрішньої навчальної мотивації.

Школярі з низьким рівнем академічних досягнень переважно орієнтуються на зовнішні стимули, такі як оцінка або уникнення покарання, і характеризуються домінуванням мотивації уникнення невдач [3; 55]. Для них притаманні знижена впевненість у власних можливостях, підвищена тривожність та негативне емоційне ставлення до навчальної діяльності, що ускладнює досягнення високих навчальних результатів.

Таким чином, навчальна мотивація та академічні досягнення перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозумовленості. Рівень і структура навчальної мотивації значною мірою визначають успішність навчальної діяльності школярів, особливо в період 5–6 класів.

Висновки до Розділу 1

Теоретичний аналіз психологічних чинників мотивації учнів із різним рівнем академічних досягнень зумовлює формулювання наступних висновків:

1. Визначено, що навчальна мотивація є багатокомпонентним психологічним утворенням, що визначає спрямованість, активність і результативність навчальної діяльності школярів. Вона включає потреби, мотиви, установки, пізнавальні та емоційні компоненти, які взаємодіють між собою та змінюються залежно від віку і особистісних характеристик учнів.

2. З'ясовано, що структура навчальної мотивації включає внутрішні (пізнавальний інтерес, прагнення до саморозвитку), зовнішні (оцінка, заохочення, уникнення покарання) та соціальні (прагнення до схвалення і визнання) мотиви. Важливу роль відіграють також мотиви досягнення успіху та уникнення невдач, які впливають на навчальну активність та результати.

3. Визначено, що формування навчальної мотивації в школярів 5–6 класів обумовлюється комплексом внутрішніх (пізнавальні здібності, самооцінка, індивідуально-психологічні особливості) та зовнішніх (стиль педагогічного спілкування, зміст навчальної діяльності, вплив батьків і однолітків) чинників. У середньому шкільному віці відбувається поступове зміцнення внутрішньої мотивації та підвищення усвідомлення цілей навчання.

4. Встановлено, що взаємозв'язок між навчальною мотивацією та академічними досягненнями є двостороннім: високий рівень мотивації сприяє кращим навчальним результатам, а успішність у навчанні, у свою чергу, посилює мотивацію та формує позитивне ставлення до навчання. Учні з різним рівнем досягнень мають різні мотиваційні профілі: успішні школярі

демонструють переважно внутрішню мотивацію та високий рівень прагнення досягнення, тоді як менш успішні учні частіше орієнтовані на зовнішні стимули та прагнуть уникати невдач.

5. Теоретичні положення Розділу 1 слугували основою для емпіричного дослідження мотивації учнів 5–6 класів, визначення специфіки мотиваційних профілів залежно від рівня академічних досягнень та розробки програми підвищення навчальної мотивації.

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ШКОЛЯРІВ

2.1. Загальний аналіз показників навчальної мотивації школярів

Вивчення рівня навчальної мотивації проводилося серед учнів 5–6 класів. Початкова діагностика здійснювалася на основі таких методик: методика А.А.Реана (оцінка мотивації досягнення та уникнення невдач), методика Н.Г.Лусканової (шкільна мотивація, пізнавальна активність) та методика Б.К.Пашнєва (психологічні характеристики учнів та рівень внутрішньої мотивації). До вибірки увійшли 60 учнів 5–6 класів із різним рівнем академічних досягнень. Проведене емпіричне дослідження дозволяє оцінити реальний стан навчальної мотивації серед школярів та виявити особливості прояву внутрішніх і зовнішніх мотивів у навчальній діяльності.

Методика А. А. Реана була спрямована на виявлення загального рівня навчальної мотивації та визначення співвідношення внутрішніх і зовнішніх мотивів у структурі навчальної діяльності учнів. Вона дозволяє оцінити, наскільки навчання є внутрішньо значущим для школярів або ж підтримується переважно зовнішніми стимулами (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1

Розподіл учнів за рівнем навчальної мотивації
(за методикою А. А. Реана, %)

Рівень навчальної мотивації	Кількість учнів	%
Високий	21	35,0
Середній	25	41,7
Низький	14	23,3
Усього	60	100

Як видно з таблиці 2.1, у більшості учнів спостерігається середній рівень навчальної мотивації. Це свідчить про те, що мотиваційна сфера школярів 5–6 класів перебуває на стадії формування і ще не набуває стабільного, системного характеру. Середній рівень мотивації може свідчити

про залежність навчальної активності від зовнішніх стимулів, таких як оцінки, заохочення вчителів чи підтримка батьків.

Водночас понад третина учнів демонструє високий рівень мотивації, що є позитивним показником і свідчить про наявність внутрішніх ресурсів для ефективного засвоєння навчального матеріалу. Для цієї групи характерна активна внутрішня позиція щодо навчання, прояв інтересу до пізнання нового та прагнення до самостійного вдосконалення знань. Низький рівень мотивації в окремих учнів, хоч і спостерігається рідше, вказує на потребу цілеспрямованого корекційного впливу з боку педагогів та батьків. Це може проявлятися у формі додаткових стимулів, індивідуальної роботи або створення сприятливих умов для розвитку внутрішньої мотивації. Загалом отримані результати підкреслюють, що мотиваційна структура учнів середньої школи є неоднорідною, і її розвиток потребує системного та комплексного підходу, що враховує як внутрішні, так і зовнішні чинники навчальної діяльності.

Для того, щоб глибше зрозуміти природу навчальної мотивації, було проведено аналіз типів мотивації за методикою А. А. Реана. Ця методика дозволяє визначити співвідношення внутрішніх, зовнішніх та змішаних мотивів у структурі навчальної діяльності учнів (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2

Типи навчальної мотивації учнів (за методикою А. А. Реана, %)

Тип мотивації	Кількість учнів	%
Внутрішня	24	40,0
Зовнішня	19	31,7
Змішана	17	28,3
Усього	60	100

Дані таблиці 2.2 показують наступні результати: 40% учнів мають переважно внутрішню мотивацію. Для цієї групи характерна активна позиція у навчанні, самостійне прагнення до здобуття знань та зацікавленість у

процесі пізнання нового. Вони здатні до саморегуляції та планування власної навчальної діяльності, що створює сприятливі умови для високих досягнень у навчанні. Учні з переважно зовнішньою мотивацією складають 31,7% від загальної кількості. Для них навчання часто є засобом досягнення конкретних зовнішніх результатів: оцінок, схвалення вчителя або очікувань батьків. Така мотивація може забезпечувати активність у навчанні, проте вона менш стабільна та менш стійка в умовах зниження зовнішніх стимулів. Змішана мотивація спостерігається у 28,3% учнів і поєднує внутрішні інтереси з впливом зовнішніх факторів. Для цієї групи характерні коливання між самостійною активністю та залежністю від зовнішніх стимулів. Вони мають потенціал до розвитку внутрішньої мотивації, однак потребують додаткової підтримки та стимулювання для її стабілізації.

Таким чином, аналіз типів мотивації за методикою А. А. Реана дозволяє не лише кількісно охарактеризувати мотиваційний рівень учнів, а й визначити напрямки педагогічного впливу. Результати підкреслюють важливість диференційованого підходу до учнів: стимулювання внутрішньої мотивації у тих, хто її ще формує, підтримки змішаної мотивації та помірне використання зовнішніх стимулів для учнів із зовнішньою мотивацією. Такий підхід сприятиме розвитку стійкої навчальної активності та підвищенню ефективності освітнього процесу.

Тому доцільно узагальнити думку про те, що внутрішня мотивація сформована лише у 40 % учнів, тоді як у решти вона поєднується із зовнішніми стимулами або ж повністю ними зумовлюється. Це підтверджує, що для значної частини школярів навчання ще не стало внутрішньо значущою діяльністю.

Результати показали неоднорідність мотиваційної сфери та підтвердили, що частина учнів має сформовану внутрішню мотивацію, тоді як інші потребують додаткового стимулювання та підтримки.

Для більш повного розуміння мотиваційних аспектів навчальної діяльності важливо також оцінити емоційно-ціннісне ставлення учнів до

навчання та рівень їх пізнавального інтересу, який є ключовим компонентом внутрішньої мотивації. Саме цю задачу покликана вирішити методика Н. Г. Лусканової, яка дозволяє виявити, наскільки навчання сприймається школярами як цікаве та цінне, і наскільки вони готові активно включатися у пізнавальну діяльність.

Далі подано аналіз результатів за методикою Н. Г. Лусканової. Дана методика дозволила дослідити емоційно-ціннісне ставлення учнів до навчальної діяльності та рівень пізнавального інтересу, який є важливим компонентом внутрішньої мотивації. Результати унаочнено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Рівень пізнавального інтересу учнів (за методикою Н. Г. Лусканової,
%)

Рівень пізнавального інтересу	Кількість учнів	%
Високий	23	38,3
Середній	24	40,0
Низький	13	21,7
Усього	60	100

Результати, подані в таблиці 2.3. в контексті аналізу рівня пізнавального інтересу учнів за методикою Н. Г. Лусканової (таблиця 3.3) показують, що внутрішня зацікавленість у навчальній діяльності серед школярів 5–6 класів є досить різноманітною. Високий рівень пізнавального інтересу спостерігається у 38,3% учнів, що свідчить про активне включення цих учнів у процес навчання, прояв їх допитливості та бажання здобувати нові знання. Для цієї групи характерна стійка внутрішня мотивація, здатність до самостійного пізнавального пошуку та активної участі у навчальних завданнях.

Середній рівень пізнавального інтересу виявлено у 40% учнів. Це означає, що значна частина школярів проявляє помірну зацікавленість до навчання: вони здатні активно включатися у навчальну діяльність за умови зовнішньої підтримки або стимулювання. Така мотивація є нестійкою і

потребує педагогічного супроводу для переходу на високий рівень зацікавленості.

Низький рівень пізнавального інтересу зафіксовано у 21,7% учнів. Для цієї групи характерна відсутність внутрішньої зацікавленості у навчанні, формальне ставлення до завдань та залежність від зовнішніх оцінок чи заохочень. Відсутність пізнавального інтересу може призводити до зниження ефективності навчальної діяльності та негативно впливати на формування внутрішньої мотивації.

У цілому результати свідчать про те, що внутрішня мотиваційна складова серед школярів 5–6 класів має неоднорідний характер. Поєднання даних цієї методики з результатами аналізу типів навчальної мотивації за методикою А. А. Реана дозволяє зробити висновок, що високий рівень внутрішньої мотивації здебільшого корелює з високим пізнавальним інтересом. Учні зі змішаною або зовнішньою мотивацією частіше демонструють середній або низький рівень інтересу до навчання.

Таким чином, результати методики Н. Г. Лусканової підкреслюють важливість розвитку пізнавального інтересу як ключового чинника внутрішньої мотивації. Для ефективного підвищення мотиваційної активності учнів необхідно створювати умови для заохочення допитливості, самостійного пізнання та позитивного емоційного ставлення до навчання.

Отож, із огляду на результати рівня розвитку пізнавального інтересу учнів 5-6 класів, у більшості із них пізнавальний інтерес має середній рівень. Це означає, що навчальна діяльність викликає зацікавленість лише за сприятливих умов і не завжди супроводжується внутрішньою потребою в пізнанні.

Розглянувши результати цієї методики, можна простежити взаємозв'язок між пізнавальним інтересом і емоційним ставленням до навчання, що дає змогу більш комплексно оцінити внутрішню мотивацію учнів та визначити напрями для педагогічного впливу, спрямованого на підвищення їх навчальної активності та зацікавленості.

Далі подано аналіз результатів емоційного ставлення учнів до навчальної діяльності.

Таблиця 2.4

Емоційне ставлення учнів до навчальної діяльності
(за методикою Н. Г. Лусканової, %)

Характер емоційного ставлення	% учнів
Позитивне	43,3
Нейтральне	36,7
Негативне	20,0

Як видно з таблиці 3.4, більшість учнів (43,3%) демонструють позитивне емоційне ставлення до навчальної діяльності. Для цієї групи характерна зацікавленість у навчальному процесі, готовність активно включатися у виконання завдань та переживати задоволення від досягнення результатів. Позитивне емоційне ставлення створює сприятливий емоційний фон для розвитку внутрішньої мотивації, сприяє формуванню самостійності та ініціативності, а також підвищує ефективність засвоєння навчального матеріалу.

Нейтральне ставлення до навчання спостерігається у 36,7% учнів. Це означає, що значна частина школярів ставиться до навчальної діяльності без особливого ентузіазму, сприймаючи її як обов'язок або формальне завдання. Таке ставлення характеризується відсутністю яскраво вираженого емоційного відгуку: учні виконують завдання, проте їх активність обмежується мінімально необхідним рівнем. Для цієї групи важливим є створення умов для підвищення емоційного включення в навчання та стимулювання пізнавальної активності.

Негативне емоційне ставлення виявлено у 20% учнів, що свідчить про наявність емоційних бар'єрів у навчальній діяльності. Учні цієї категорії часто відчують небажання брати участь у навчальному процесі, втрату інтересу або навіть тривожність під час виконання завдань. Негативне ставлення може обмежувати розвиток внутрішньої мотивації, знижувати

ефективність навчання та вимагати спеціально спрямованого педагогічного втручання.

У цілому результати методики Н. Г. Лусканової демонструють, що емоційне ставлення учнів до навчальної діяльності є неоднорідним, і лише частина учнів має стійку позитивну установку. Порівняння цих даних з показниками пізнавального інтересу свідчить про те, що високий рівень інтересу часто корелює з позитивним емоційним ставленням, тоді як середній або низький рівень інтересу частіше супроводжується нейтральними або негативними емоційними оцінками навчальної діяльності.

Таким чином, аналіз емоційного ставлення учнів підкреслює необхідність комплексного підходу до розвитку внутрішньої мотивації, який включає не лише стимулювання пізнавальної активності, а й створення сприятливого емоційного середовища, що підтримує інтерес, задоволення та позитивну оцінку власної участі в навчанні. Тому доцільно узагальнити думку про те, що майже кожен п'ятий учень має негативне емоційне ставлення до навчання, що може суттєво ускладнювати формування стійкої навчальної мотивації та потребує психологічної підтримки.

Методика Б. К. Пашнєва була використана для аналізу мотиваційних установок учнів, зокрема орієнтації на досягнення успіху або уникнення невдач, що безпосередньо впливають на навчальну поведінку.

Попередній аналіз рівня навчальної мотивації, пізнавального інтересу та емоційного ставлення учнів дозволив окреслити загальні тенденції внутрішньої мотиваційної активності та виділити групи школярів із різним рівнем зацікавленості у навчанні. Однак мотивація учнів формується не лише через пізнавальний інтерес та емоційне сприйняття навчання, а й через певні установки та переконання щодо навчальної діяльності, які впливають на їхню готовність до самостійної роботи, прагнення до досягнення успіху та оцінку власних можливостей.

Результати цього аналізу дають змогу оцінити, наскільки учні налаштовані на успіх, саморозвиток, активне пізнання чи виконання

навчальних завдань. Далі подано аналіз результатів мотиваційних установок учнів за методикою Б. К. Пашнєва (табл. 2.5.).

Таблиця 2.5

Мотиваційні установки учнів (за методикою Б. К. Пашнєва, %)

Мотиваційна установка	Кількість учнів	%
Орієнтація на успіх	26	43,3
Змішана	20	33,4
Уникнення невдач	14	23,3
Усього	60	100

Аналіз мотиваційних установок учнів за методикою Б. К. Пашнєва (таблиця 2.5) дозволяє оцінити, які ціннісні орієнтації та підходи до навчальної діяльності домінують серед школярів 5–6 класів. Як видно з таблиці, більшість учнів (43,3%) демонструють орієнтацію на успіх. Для цієї групи характерна активна життєва позиція, прагнення до досягнення високих результатів у навчанні та готовність долати труднощі. Учні з такою мотиваційною установкою демонструють внутрішню стійкість і самостійність, вони здатні ставити перед собою цілі, планувати свої дії та систематично працювати над їх досягненням.

Змішана мотиваційна установка спостерігається у 33,4% учнів. Така орієнтація поєднує прагнення до успіху з побоюванням невдач і залежністю від зовнішніх стимулів. Для цієї групи характерні коливання у навчальній активності: іноді учні проявляють високу ініціативу та самостійність, а іноді їхня активність знижується через сумніви у власних силах або страх перед помилкою.

Нарешті, 23,3% учнів демонструють установку уникнення невдач. Для цієї групи навчання часто сприймається як обов'язок, а активність обмежується прагненням уникнути негативних наслідків, оцінок або покарання. Така установка обмежує прояв творчої активності та самостійності, підвищує залежність від зовнішніх стимулів і може

призводити до низької ефективності навчання у складних або нових ситуаціях.

У цілому результати методики Б. К. Пашнєва підтверджують неоднорідність мотиваційних установок серед учнів середньої школи та демонструють тісний взаємозв'язок між внутрішньою мотивацією, пізнавальним інтересом і емоційним ставленням до навчання. Учні з орієнтацією на успіх зазвичай проявляють високий пізнавальний інтерес і позитивне емоційне ставлення, тоді як учні зі змішаною або уникненням невдач частіше демонструють середній або низький рівень інтересу та нейтральне або негативне емоційне ставлення до навчальної діяльності.

Отже, результати цієї методики підкреслюють важливість комплексного підходу до розвитку мотивації, що включає стимулювання внутрішнього прагнення до успіху, формування позитивного емоційного ставлення та підтримку учнів із змішаними або унікальними установками для забезпечення стійкої навчальної активності.

Отримані результати показують, що хоча орієнтація на успіх є домінантною, значна частина учнів демонструє мотивацію уникнення невдач. Така установка часто супроводжується тривожністю, страхом помилок і пасивною навчальною позицією. Проведені дослідження за методиками А. А. Реана, Н. Г. Лусканової та Б. К. Пашнєва дозволили окреслити структурні характеристики навчальної мотивації учнів, рівень пізнавального інтересу, емоційне ставлення до навчання та типові мотиваційні установки. Однак, для комплексного оцінювання мотиваційної сфери школярів важливо не лише аналізувати окремі показники, а й визначити інтегральний рівень мотиваційних установок, який відображає їх загальну мотиваційну активність.

Середні інтегральні показники мотиваційних установок (таблиця 2.6) дозволяють узагальнити отримані дані та оцінити мотиваційний профіль кожного учня в умовних балах. Такий підхід дає змогу порівнювати різні аспекти мотивації, співвідносити їх із рівнем пізнавального інтересу та

емоційним ставленням до навчальної діяльності, а також виявляти загальні тенденції та закономірності у формуванні мотиваційної сфери серед школярів 5–6 класів.

Далі подано аналіз середніх інтегральних показників мотиваційних установок, що дозволяє більш глибоко охарактеризувати мотиваційний потенціал учнів та визначити напрями педагогічного впливу для підвищення ефективності навчальної діяльності (табл. 2.6.).

Таблиця 2.6

Середні інтегральні показники мотиваційних установок учнів 5-6
класів

Показник	Середній бал
Орієнтація на успіх	6,6
Зовнішній контроль	6,9
Уникнення невдач	5,8

Як бачимо із табл. 3.6., інтегральні показники підтверджують, що зовнішній контроль та страх помилки залишаються суттєвими регуляторами навчальної поведінки значної частини школярів.

Аналіз інтегральних показників мотиваційної сфери учнів 5–6 класів дозволяє глибше зрозуміти механізми регуляції їхньої навчальної поведінки. Отримані середні бали за шкалами «орієнтація на успіх», «зовнішній контроль» та «уникнення невдач» свідчать про складну та суперечливу структуру мотивації, у якій внутрішні прагнення досягнення результату поєднуються з вираженою залежністю від зовнішніх регуляторів.

Найвищий середній показник зафіксовано за шкалою зовнішнього контролю (6,9 бала), що вказує на значну роль зовнішніх чинників у регуляції навчальної діяльності школярів. Для більшості учнів оцінки, вимоги вчителя, контроль з боку батьків та формальні правила навчального процесу залишаються провідними стимулами активності. Така орієнтація свідчить про недостатню автономність мотиваційної сфери та обмежену здатність учнів до самостійної регуляції навчальної діяльності. У навчальних ситуаціях

це проявляється у зниженні активності за відсутності контролю або чітко заданих вимог.

Показник орієнтації на успіх (6,6 бала) має дещо нижче, але все ж достатньо виражене значення, що свідчить про наявність у частини учнів прагнення до позитивного результату та досягнення навчальних цілей. Водночас близькі значення показників орієнтації на успіх і зовнішнього контролю вказують на те, що прагнення до успіху часто має не внутрішній, а умовно-зовнішній характер. У таких випадках успіх сприймається не як особистісне досягнення чи джерело самореалізації, а як засіб отримання схвалення або уникнення негативної оцінки з боку значущих дорослих.

Порівняно нижчий, але все ж помітний середній бал за шкалою уникнення невдач (5,8 бала) свідчить про наявність у значної частини учнів страху помилки та підвищеної чутливості до ситуацій оцінювання. Така мотиваційна установка може виступати серйозним психологічним бар'єром для активної навчальної діяльності, оскільки орієнтація на уникнення помилок часто призводить до зниження ініціативності, уникання складних завдань і формування пасивної навчальної позиції.

Сукупний аналіз інтегральних показників дозволяє зробити висновок, що навчальна поведінка значної частини учнів 5–6 класів регулюється переважно зовнішніми механізмами, тоді як внутрішня мотиваційна автономія ще не є достатньо сформованою. Домінування зовнішнього контролю у поєднанні зі страхом невдач створює ситуацію мотиваційної напруги, за якої навчальна активність підтримується не інтересом до пізнання, а необхідністю відповідати зовнішнім очікуванням.

Такі результати узгоджуються з віковими особливостями середнього шкільного віку, коли мотиваційна сфера перебуває у процесі перебудови, а внутрішні мотиви лише починають виконувати регулятивну функцію. Водночас вони вказують на необхідність створення освітнього середовища, яке сприятиме поступовому зниженню ролі зовнішнього контролю та трансформації мотивації уникнення невдач у мотивацію досягнення успіху.

Отож отримані інтегральні показники не лише відображають поточний стан мотиваційної сфери учнів, а й окреслюють основні напрями психолого-педагогічного впливу, спрямованого на розвиток внутрішньої навчальної мотивації, підвищення впевненості у власних можливостях та формування позитивного ставлення до навчальних труднощів як до ресурсу особистісного зростання.

Таким чином, узагальнення результатів емпіричного дослідження, отриманих за допомогою трьох психодіагностичних методик, засвідчує, що навчальна мотивація учнів 5–6 класів перебуває на етапі активного становлення та не має достатньої стабільності. Для більшості школярів характерний помірний рівень мотиваційної залученості в навчальну діяльність, що виявляється у вибіркового інтересі до навчальних предметів і ситуативній навчальній активності.

Встановлено, що внутрішні мотиви навчання сформовані фрагментарно та ще не виконують провідної регулятивної функції. Пізнавальний інтерес у значної частини учнів має нестійкий характер і посилюється переважно за сприятливих педагогічних умов, зокрема за використання інтерактивних методів навчання, емоційно підтримувального стилю спілкування та позитивного зворотного зв'язку. Це свідчить про суттєву залежність мотиваційної сфери школярів від зовнішніх факторів організації освітнього процесу.

Результати також показують, що орієнтація на досягнення успіху ще не стала домінантною мотиваційною установкою для всіх учнів. Поряд із прагненням до позитивних результатів у частини школярів зберігається виражена мотивація уникнення невдач, яка супроводжується підвищеною тривожністю, страхом помилки та зниженням навчальної ініціативи. Така особливість мотиваційної структури може виступати психологічним бар'єром для повноцінної реалізації навчального потенціалу учнів.

Отримані дані підтверджують, що навчальна мотивація у середньому шкільному віці є динамічним і вразливим утворенням, розвиток якого

значною мірою визначається характером педагогічного впливу та освітнього середовища. Виявлені особливості мотиваційної сфери учнів 5–6 класів обґрунтовують необхідність цілеспрямованої психолого-педагогічної роботи, спрямованої на посилення внутрішніх мотивів навчальної діяльності, формування стійкого пізнавального інтересу та переорієнтацію учнів з уникнення невдач на досягнення успіху.

Отже, результати дослідження створюють науково обґрунтоване підґрунтя для розробки та впровадження програми формування навчальної мотивації, що має враховувати вікові особливості школярів, індивідуальні мотиваційні профілі та роль освітнього середовища у розвитку мотиваційної сфери.

2.2. Особливості детермінації навчальної мотивації школярів із різним рівнем академічних досягнень

Аналіз навчальної мотивації учнів 5–6 класів стає більш глибоким, якщо розглядати її у контексті академічних досягнень. Рівень успішності учнів впливає на їхню внутрішню мотивацію, емоційне ставлення до навчання, пізнавальний інтерес та мотиваційні установки. Для оцінки цих закономірностей у дослідженні було виділено три групи школярів за рівнем академічних досягнень: високий, середній та низький.

Таблиця 2.7

Розподіл учнів за рівнем академічних досягнень

Рівень успішності	Кількість учнів	%
Високий	20	33,3
Середній	25	41,7
Низький	15	25,0
Усього	60	100

Як видно з таблиці 2.7, середня група учнів із середнім рівнем академічних досягнень (41,7%) є найбільш чисельною, що безпосередньо корелює з результатами загальної мотивації (табл. 3.1), де також переважає

середній рівень навчальної мотивації. Така закономірність свідчить про тісний зв'язок між навчальною активністю та фактичними результатами навчання, підкреслюючи роль мотиваційної сфери як ключового чинника академічних досягнень.

Учні з високим рівнем успішності (33,3%) демонструють стійку внутрішню мотивацію та високий пізнавальний інтерес. Для них характерна активна включеність у навчальний процес, самостійне опанування нового матеріалу, прагнення до досягнення високих результатів та позитивне емоційне ставлення до навчання. Ця група відображає зразковий мотиваційний профіль, де внутрішні стимули виступають провідними чинниками активності, а зовнішні – додатковими підкріпленнями.

Учні зі середнім рівнем успішності (41,7%) демонструють сформовану, але нестійку мотивацію. Вони здатні до активної участі у навчанні, однак їх навчальна активність значною мірою залежить від зовнішніх стимулів – оцінок, похвали вчителя, підтримки батьків. Для цієї групи характерна ситуативна включеність у навчання: у сприятливих умовах вони можуть проявляти високий рівень пізнавального інтересу, але за відсутності зовнішнього контролю або чіткої структури завдань їх активність знижується. Цей стан свідчить про формувальний характер внутрішньої мотивації, яка ще не стала автономною регулятивною силою.

Учні з низьким рівнем успішності (25%) мають найбільш уразливу мотиваційну структуру. Для них характерні низький пізнавальний інтерес, нейтральне або негативне емоційне ставлення до навчання та висока залежність від зовнішніх стимулів. Ці учні часто виконують завдання формально, уникають складних чи нових видів діяльності та демонструють низьку самостійність у навчанні. Для даної групи особливо важлива цілеспрямована педагогічна підтримка та створення умов для поступового розвитку внутрішньої мотивації і впевненості у власних силах.

Більше того, такий розподіл дозволяє простежити динаміку взаємозв'язку мотивації та академічних результатів. Учні з середнім рівнем

досягнень демонструють сформовану, але не стійку внутрішню мотивацію: у сприятливих умовах вони активно включаються у навчання, проявляють пізнавальний інтерес та позитивне емоційне ставлення, а за відсутності зовнішньої підтримки їх активність може знижуватися.

Ця тенденція узгоджується з даними про типи мотивації (табл. 2.2) та пізнавальний інтерес (табл. 2.3): серед учнів середнього рівня досягнень значна частина має змішану мотивацію і середній пізнавальний інтерес, що підкреслює їхню залежність від зовнішніх стимулів та ситуативних чинників.

Тому середній рівень успішності і відповідна мотиваційна активність можна розглядати як “мотиваційний баланс”: учні мають певну готовність до навчальної діяльності, проте вона нестійка і залежить від контексту. Такий стан свідчить про потребу у диференційованому педагогічному підході, спрямованому на стимулювання самостійності, формування внутрішньої мотивації та підтримку позитивного емоційного ставлення до навчання. Таким чином, середній рівень академічних досягнень можна розглядати як індикатор нестійкої, формувальної мотивації, яка потребує цілеспрямованого педагогічного впливу.

У підсумку, таблиця 2.7 демонструє, що середній рівень успішності і середня мотиваційна активність не є випадковими, а відображають структурну особливість мотиваційної сфери школярів середнього шкільного віку, яка перебуває на стадії формування та потребує системного розвитку.

Для більш точного порівняння розглянемо співвідношення рівня мотивації та академічної успішності (табл. 2.8.).

Таблиця 2.8

Розподіл рівня навчальної мотивації серед учнів із різним рівнем академічних досягнень

Рівень мотивації	Високий (%)	Середній (%)	Низький (%)
Високий	60,0	36,0	13,3
Середній	30,0	48,0	46,7

Низький	10,0	16,0	40,0
---------	------	------	------

З даних таблиці 2.8. видно, що серед учнів із високим рівнем академічних досягнень переважає високий рівень навчальної мотивації (60%). Це підтверджує пряму залежність між внутрішньою мотивацією та успішністю: учні, які активно прагнуть до знань і проявляють ініціативу у навчанні, досягають більш високих результатів.

Учні середнього рівня успішності демонструють переважно середній рівень мотивації (48%), що свідчить про часткову залежність навчальної активності від зовнішніх стимулів і нестійку внутрішню мотивацію. Для групи з низьким рівнем успішності характерний високий відсоток учнів із низьким рівнем мотивації (40%),

Найбільш уразливою є група учнів із низьким рівнем академічних досягнень, де 40% учнів мають низький рівень мотивації, а лише 13,3% демонструють високий рівень навчальної активності. Це свідчить про сильну залежність навчальної поведінки від зовнішніх чинників, таких як контроль з боку вчителя або батьків, та про недостатній розвиток внутрішніх мотивів досягнення. Для цієї групи особливо важливе цілеспрямоване педагогічне втручання, яке включає стимулювання інтересу до навчання, формування впевненості у власних силах, підтримку позитивного емоційного ставлення до навчального процесу та поступове формування внутрішньої мотивації.

Як бачимо, висока внутрішня мотивація є провідним чинником високої успішності, оскільки учні демонструють ініціативу, стійкий пізнавальний інтерес та активну участь у навчальному процесі. Окрім того, середній рівень мотивації корелює із середнім рівнем досягнень, що відображає формувальний характер внутрішньої мотивації та значну залежність від зовнішніх стимулів. Також зауважимо, що низький рівень мотивації у поєднанні з низькими академічними результатами вказує на наявність психологічних та педагогічних бар'єрів, які перешкоджають ефективному навчанню, і потребує комплексної підтримки та індивідуалізованого підходу.

Відповідність типу навчальної мотивації рівню академічних досягнень учнів основної школи унаочнює табл. 2.9. (результати за методикою А. А. Реана).

Таблиця 2.9

Типи навчальної мотивації учнів із різним рівнем академічних досягнень (за методикою А. А. Реана, %)

Тип мотивації	Високий	Середній	Низький
Внутрішня	65,0	36,0	13,3
Зовнішня	20,0	32,0	53,3
Змішана	15,0	32,0	33,4

Аналіз таблиці 2.9 демонструє, що учні з високим рівнем успішності здебільшого мотивовані внутрішньо (65%), що дозволяє їм ефективно планувати навчальні дії та проявляти допитливість. У групі середнього рівня успішності кількість внутрішньо мотивованих учнів зменшується до 36%, а зовнішні мотиви та змішані форми мотивації стають домінуючими. Учні з низьким рівнем успішності здебільшого мають зовнішню або змішану мотивацію, що пояснює їхню залежність від оцінок і контролю з боку дорослих.

Таблиця 2.10

Рівень пізнавального інтересу та емоційне ставлення до навчання учнів із різним рівнем академічних досягнень (за методикою Н. Г. Лусканової, %)

Показник	Високий	Середній	Низький
Високий пізнавальний інтерес	55,0	36,0	6,7
Середній пізнавальний інтерес	35,0	44,0	40,0
Низький пізнавальний інтерес	10,0	20,0	53,3
Позитивне емоційне ставлення	65,0	40,0	13,3
Нейтральне емоційне ставлення	25,0	40,0	46,7
Негативне емоційне ставлення	10,0	20,0	40,0

Як показує таблиця 2.10, рівень академічної успішності школярів 5–6 класів тісно пов'язаний із їх пізнавальним інтересом і емоційним ставленням до навчання, що свідчить про взаємозалежність внутрішніх мотивів, емоційної залученості та результативності навчальної діяльності.

У групі учнів із високим рівнем орієнтованості на успіх спостерігався високий рівень пізнавального інтересу (55% школярів), що є значним показником активної внутрішньої мотивації. Ці учні проявляють допитливість, самостійність у навчанні та готовність до самостійного пізнання нового матеріалу.

Позитивне емоційне ставлення до навчання мають 65% учнів цієї групи, що свідчить про емоційну включеність у навчальний процес, задоволення від власних досягнень та внутрішнє прагнення до розвитку компетентностей.

Лише 10% учнів демонструють негативне ставлення до навчання, що вказує на високу психологічну стійкість та низьку тривожність у процесі засвоєння навчального матеріалу.

Із отриманих результатів доцільно констатувати, що високий успіх і високий пізнавальний інтерес створюють синергетичний ефект: позитивна емоційна оцінка власних навчальних досягнень підсилює внутрішню мотивацію, що, у свою чергу, стимулює подальшу активність і високі результати. Це формує стійкий мотиваційний цикл і сприяє саморегуляції навчальної діяльності.

Група школярів із середнім рівнем успіху (36%) демонструють високий пізнавальний інтерес, 44% – середній та 20% – низький. Такий розподіл свідчить про помірну активність внутрішньої мотивації: учні здатні доцільно включатися у навчальний процес, але їх зацікавленість значною мірою залежить від зовнішніх стимулів.

Емоційне ставлення в цій групі є змішаним: 40% позитивне, 40% нейтральне та 20% негативне. Це відображає ситуативну залежність

активності від педагогічного супроводу, оцінювання та умов організації навчального процесу.

Отож доцільно узагальнити, що середній рівень успішності поєднується з нестійким пізнавальним інтересом та змішаним емоційним ставленням. Для таких учнів важливе створення умов для розвитку внутрішньої мотивації: інтерактивні методи навчання, цікаві практичні завдання та позитивний зворотний зв'язок сприяють стабілізації пізнавального інтересу і формуванню стійкого позитивного емоційного ставлення.

У групі учнів із низьким рівнем успіху були зафіксовані такі показники розвитку пізнавального інтересу: високий рівень проявляється лише у 6,7% учнів, середній – у 40%, а низький – у 53,3%. Така статистика свідчить про значну пасивність у навчальному процесі та відсутність стійкої внутрішньої мотивації.

Позитивне емоційне ставлення мають лише 13,3% учнів, нейтральне – 46,7%, а негативне – 40%. Висока частка нейтрального та негативного ставлення вказує на формальне сприйняття навчальної діяльності, страх помилок та низьку готовність до самостійної роботи.

Таким чином, низький рівень успішності тісно корелює з низьким пізнавальним інтересом і негативним емоційним ставленням. Ці учні демонструють сильну залежність від зовнішніх стимулів і високий ризик формування мотиваційної пасивності. Необхідна цілеспрямована педагогічна підтримка, що включає індивідуальну роботу, розвиток упевненості у власних силах та створення безпечного середовища для навчальних помилок.

Узагальнюючи все вище зазначене, можна прослідкувати чіткий зв'язок між академічними досягненнями та пізнавальним інтересом: високий рівень успіху корелює з високим пізнавальним інтересом і позитивним емоційним ставленням до навчання. Учні середнього рівня досягають певного балансу між внутрішньою та зовнішньою мотивацією,

демонструючи змішані емоційні оцінки та помірну зацікавленість у навчанні (табл. 2.11.).

Таблиця 2.11

Мотиваційні установки учнів із різним рівнем академічних досягнень (за методикою Б. К. Пашнєва, %)

Установка	Високий	Середній	Низький
Орієнтація на успіх	70,0	40,0	13,3
Змішана	20,0	35,0	40,0
Уникнення невдач	10,0	25,0	46,7

Як показує таблиця 2.11, прослідковано чітку залежність мотиваційних установок від рівня академічної успішності школярів 5–6 класів.

Для групи школярів із високим рівнем успіху характерна чітка домінанта внутрішньої мотивації, що проявляється у 70% учнів через орієнтацію на успіх. Така висока частка демонструє сформовану внутрішню потребу до навчання, активне прагнення до самостійного пізнання нового матеріалу та стійке бажання досягати високих результатів. У цих учнів спостерігається здатність не лише виконувати навчальні завдання, а й планувати власні дії, оцінювати результати своєї роботи та коригувати стратегію діяльності у процесі навчання. Це дозволяє говорити про високий рівень саморегуляції навчальної поведінки, що є однією з ключових передумов для стабільного академічного успіху.

Активна навчальна позиція таких учнів проявляється у готовності долати труднощі та складні завдання, а також у здатності проявляти ініціативу під час навчальних дискусій або практичних робіт. Вони охоче беруть на себе відповідальність за власний навчальний процес, шукають додаткову інформацію, аналізують помилки та роблять висновки для покращення результатів. Психологічна стійкість цих школярів дозволяє їм зберігати інтерес і активність навіть у разі тимчасових невдач, що робить їх навчальну діяльність більш автономною та ефективною.

Водночас лише 10% учнів із цієї групи мають установку уникнення невдач. Такий низький показник свідчить про мінімальний страх помилки та високий рівень впевненості у власних можливостях. Ці діти менш схильні до навчальної тривожності, не уникають складних завдань і не обмежують себе страхом негативної оцінки. Саме цей аспект психологічної впевненості забезпечує більш глибоке занурення у навчальний процес та високий рівень самостійної активності.

Присутність змішаної мотиваційної установки у 20% школярів цієї групи свідчить про те, що навіть серед успішних учнів частина може іноді покладатися на зовнішні стимули, наприклад, оцінки або схвалення вчителя. Це не знижує загальної ефективності навчання, але підкреслює, що внутрішня мотивація не завжди є абсолютно автономною – вона може доповнюватися зовнішніми чинниками для підтримки високої активності та досягнень.

Таким чином, мотиваційний профіль учнів із високим рівнем успіху можна охарактеризувати як стабільний, автономний та спрямований на досягнення результатів. У педагогічній практиці це означає, що такі учні потребують умов, які стимулюють самостійність, надають можливості для творчої та дослідницької діяльності, а також дозволяють реалізовувати власні навчальні цілі. Водночас невелика частка дітей із змішаною або униканням невдач мотивацією вказує на необхідність індивідуального підходу: слід підтримувати розвиток внутрішніх стимулів і допомагати дітям знизити залежність від зовнішніх факторів, щоб забезпечити стабільність їхньої мотиваційної активності.

У групі школярів із середнім рівнем успіху спостерігається більш рівномірний розподіл мотиваційних установок: 40% орієнтовані на успіх, 35% мають змішану установку та 25% – установку уникнення невдач. Це свідчить про неоднорідність мотиваційної сфери: частина учнів активно прагне досягати успіху, інші поєднують внутрішні та зовнішні мотиви, а ще частина схильна уникати труднощів і страхує себе від помилок. Для цієї

групи характерна нестійка навчальна активність: успішність залежить як від внутрішнього бажання вчитися, так і від стимулів зовнішнього середовища (оцінки, контроль з боку вчителя та батьків).

Із огляду на вище сказане, середній рівень академічних досягнень супроводжується змішаними мотиваційними тенденціями, що потребує педагогічного супроводу для зміцнення внутрішньої орієнтації на успіх.

У групі школярів із низьким рівнем успіху спостерігається протилежна тенденція: 46,7% учнів мають установку уникнення невдач, 40% – змішану установку і лише 13,3% орієнтовані на успіх. Це свідчить про високий рівень тривожності, страх помилки та пасивну навчальну позицію. У таких учнів навчання переважно сприймається як обов'язок або як потенційне джерело негативних оцінок, що обмежує ініціативність і творчий підхід до виконання завдань. Частка змішаної мотивації (40%) демонструє, що значна частина учнів все ж проявляє певну активність, але вона не є стабільною та часто залежить від зовнішнього контролю.

Отож низький рівень академічних досягнень корелює з установкою уникнення невдач та частково зі змішаною мотивацією, що підкреслює необхідність психологічної підтримки, індивідуальної роботи та формування внутрішніх мотивів для досягнення успіху.

Таким чином, аналіз даних за методикою показує, що мотиваційні установки тісно пов'язані з академічними досягненнями. Чим вищий рівень успіху, тим більше внутрішньо мотивованих учнів із орієнтацією на досягнення. Навпаки, низький рівень успіху супроводжується страхом помилки та високою залежністю від зовнішніх стимулів. Змішана мотивація присутня у всіх групах, але її значущість зростає серед середньоуспішних та малоефективних учнів, що свідчить про потенціал до розвитку внутрішньої мотивації при належному педагогічному впливі.

Отже, орієнтація на успіх домінує серед учнів із високим рівнем академічних досягнень, тоді як у групі низького рівня успішності переважає

мотивація уникнення невдач, що пояснює пасивну навчальну позицію та низьку зацікавленість у пізнавальній діяльності.

Узагальнюючи все викладене у параграфі, варто зробити такі висновки:

Учні із високим рівнем академічних досягнень характеризуються високим рівнем внутрішньої мотивації, пізнавального інтересу та позитивним емоційним ставленням, що дозволяє їм самостійно регулювати навчальну діяльність і досягати високих результатів.

Школярі середнього рівня успішності демонструють змішану мотивацію та середній рівень пізнавального інтересу, що вимагає педагогічної підтримки для формування стійких внутрішніх мотивів.

Учні з низьким рівнем академічних досягнень мають переважно зовнішню мотивацію, низький пізнавальний інтерес та орієнтацію на уникнення невдач, що створює ризик формування пасивної навчальної поведінки.

Системний аналіз демонструє, що внутрішня мотивація, позитивне емоційне ставлення та пізнавальний інтерес тісно корелюють із рівнем академічної успішності, а зовнішній контроль і страх невдач – із низькою успішністю.

Тому для підвищення мотиваційної активності та рівня успішності необхідно створювати диференційовані освітні умови, що стимулюють внутрішні мотиви, зменшують залежність від зовнішніх факторів і формують позитивне ставлення до навчання.

Зробимо узагальнення отриманих результатів і розглянемо, як мотиваційні чинники співвідносяться з академічними досягненнями учнів 5–6 класів.

Почнемо з оцінки рівня навчальної мотивації у залежності від успішності, що представлена у табл. 2.12.

Таблиця 2.12

Розподіл рівня навчальної мотивації серед учнів із різним рівнем академічних досягнень (%)

Рівень мотивації	Високий	Середній	Низький
Високий	60,0	36,0	13,3
Середній	30,0	48,0	46,7
Низький	10,0	16,0	40,0

Як показує таблиця 2.12, розподіл рівня навчальної мотивації серед учнів із різним рівнем академічних досягнень виявляє чітку закономірність: високий рівень мотивації переважає у групі школярів із високими результатами, тоді як низький рівень мотивації найбільш характерний для учнів із низькою успішністю.

Як свідчать отримані результати, рівень навчальної мотивації тісно пов'язаний із академічними досягненнями школярів. Серед учнів із високим рівнем успішності 60% мають високий рівень мотивації, що свідчить про сформовану внутрішню потребу в навчанні. Ці школярі не лише активно засвоюють новий матеріал, а й демонструють здатність ефективно планувати та організовувати свою навчальну діяльність. Вони проявляють ініціативу під час виконання завдань, активно включаються в навчальні дискусії, охоче ставлять питання і шукають додаткові джерела інформації. Підвищений рівень пізнавального інтересу, що спостерігається у цієї групи, створює умови для розвитку стійких внутрішніх мотивів та формування саморегуляції навчальної діяльності. Невелика частка таких учнів (10%) із низьким рівнем мотивації показує, що навіть у групі високоефективних школярів трапляються випадки тимчасового зниження активності, проте їхня здатність до самостійного навчання залишається високою, а залежність від зовнішніх стимулів мінімальна.

Перейшовши до групи середнього рівня успішності, бачимо, що 48% учнів демонструють середній рівень мотивації. Це свідчить про формування внутрішньої активності, проте її стійкість ще недостатня, і ефективність навчальної діяльності значною мірою залежить від зовнішніх чинників: оцінок, підтримки вчителя чи батьків, соціального середовища. Учні цієї групи проявляють ситуативну активність: у сприятливих умовах вони

можуть демонструвати високий пізнавальний інтерес та ініціативність, однак за відсутності стимулів їхня навчальна включеність швидко знижується. Водночас 30% школярів середнього рівня досягнень мають високий рівень мотивації, що свідчить про наявність потенційно стійких внутрішніх мотивів і можливість розвитку автономної навчальної активності за належного педагогічного супроводу. Така неоднорідність мотиваційної структури цієї групи відображає перехідний етап формування внутрішньої мотивації та потребує диференційованого підходу, спрямованого на підтримку й стимулювання активності.

У групі низького рівня успішності спостерігається протилежна тенденція: 40% учнів мають низький рівень мотивації, що підкреслює їхню слабку активність та сильну залежність від зовнішніх стимулів. Для цих школярів характерні низький пізнавальний інтерес, часте негативне або нейтральне емоційне ставлення до навчання, а також орієнтація на уникнення труднощів. Вони рідко проявляють ініціативу, схильні до формального виконання завдань і мають низьку здатність до самостійного опанування нового матеріалу. Водночас 13,3% учнів із цієї групи демонструють високий рівень мотивації, що свідчить про наявність окремих випадків внутрішньої активності та потенціалу для самостійного навчання. Ці дані вказують на необхідність цілеспрямованої педагогічної роботи: стимулювання інтересу до навчання, формування впевненості у власних силах, підтримка позитивного емоційного ставлення та поступове розвиток внутрішніх мотивів.

Таким чином, аналіз показує чітку кореляцію між рівнем мотивації та академічними досягненнями. Висока мотивація сприяє стійкому пізнавальному інтересу та ефективному навчальному процесу, середній рівень мотивації відображає перехідний стан, а низький – ризик пасивної навчальної поведінки. Ці закономірності дозволяють зробити висновок про необхідність диференційованого підходу у педагогічній діяльності: підтримка та розвиток внутрішніх мотивів для середньоуспішних учнів і

комплексна стимуляція навчальної активності для учнів із низьким рівнем успішності, щоб сформувати умови для самостійного і зацікавленого навчання.

Результати навчальної мотивації учнів 5-6 класів залежно від рівня академічної успішності представляє рис. 2.1

Рис. 2.1. Розподіл рівня навчальної мотивації учнів 5–6 класів залежно від їх академічної успішності

Дані рис. 2.1. підводять нас до розуміння того, що мотиваційні установки школярів теж корелюють із успішністю. Як показано в таблиці, учні з високим рівнем успіху здебільшого орієнтовані на досягнення (70%), тоді як середній рівень успішності поєднується із більш рівномірним розподілом між орієнтацією на успіх, змішаною мотивацією та установкою уникнення невдач. Низькоуспішні учні переважно уникають невдач (46,7%), що обмежує їх активність та ініціативність.

Далі зробимо аналіз мотиваційних установок учнів із різним рівнем академічних досягнень, представивши у табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Мотиваційні установки учнів із різним рівнем академічних досягнень (%)

Установка	Високий рівень	Середній	Низький рівень
-----------	----------------	----------	----------------

		рівень	
Орієнтація на успіх	70,0	40,0	13,3
Змішана	20,0	35,0	40,0
Уникнення невдач	10,0	25,0	46,7

Із даних табл. 2.13. бачимо, що розподіл мотиваційних установок логічно доповнюється показниками пізнавального інтересу та емоційного ставлення до навчання, які, у свою чергу, прямо впливають на активність учнів.

Таблиця показує розподіл мотиваційних установок серед учнів із різним рівнем навчальних досягнень, що дозволяє простежити закономірності формування внутрішньої мотивації та страху перед невдачею.

Серед учнів із високим рівнем академічних досягнень переважає орієнтація на успіх – 70%. Це свідчить про те, що більшість успішних школярів мотивовані внутрішньо: вони активно прагнуть досягати навчальних цілей, проявляють ініціативу та самостійність у виконанні завдань. Невелика частка (10%) демонструє установку уникнення невдач, що свідчить про високий рівень психологічної стійкості та низьку тривожність у процесі навчання. Змішана мотиваційна установка присутня у 20% учнів, що може відображати певну залежність від зовнішніх стимулів, хоча внутрішня орієнтація все ж залишається домінуючою.

Учні середнього рівня успішності характеризуються більш рівномірним розподілом мотиваційних установок: 40% орієнтовані на успіх, 35% мають змішану установку, а 25% – схильні уникати невдач. Такий розподіл вказує на нестійкий мотиваційний профіль: частина школярів активно включається у навчання та проявляє пізнавальний інтерес, інші потребують зовнішніх стимулів для підтримки активності, а третя частина намагається уникати складних завдань або нових видів діяльності. Це підтверджує припущення, що середній рівень академічної успішності пов'язаний із формувальною, ситуативною мотивацією, яка ще не стала автономною регулятивною силою.

У групі учнів із низьким рівнем успішності домінує установка уникнення невдач – 46,7%, а частка орієнтації на успіх обмежена 13,3%. Значна частка учнів із змішаною установкою (40%) свідчить про те, що деякі школярі частково зацікавлені у навчанні, але їхня активність переважно залежить від зовнішнього контролю та стимулів. Такий мотиваційний профіль є ризиковим: страх помилки, пасивність та низька самостійність обмежують навчальні досягнення та формування внутрішньої мотивації.

Отже, дані таблиці демонструють чітку кореляцію між типом мотиваційної установки та академічною успішністю: чим вищий рівень успіху, тим сильніша внутрішня орієнтація на досягнення та активна позиція у навчанні; середній успіх супроводжується змішаними мотиваційними тенденціями, а низький рівень успіху – страхом невдач і залежністю від зовнішніх стимулів.

З практичної точки зору, такі результати підкреслюють необхідність диференційованої педагогічної підтримки: для високоефективних учнів – підтримка і розвиток внутрішньої мотивації; для середньоуспішних – стимулювання автономії та впевненості у власних силах; для малоефективних – цілеспрямована робота над подоланням страху невдач та формування базових внутрішніх мотивів навчання.

Таким чином, узагальнюючи результати розподілу мотиваційних установок, можна зробити висновок, що тип мотивації учнів тісно пов'язаний із їхньою активністю та успішністю у навчальному процесі. Високий рівень орієнтації на успіх формує стійку внутрішню мотивацію, середня група демонструє змішані тенденції, а низький успіх часто супроводжується страхом невдач і пасивністю. Однак мотиваційні установки не існують ізольовано – вони тісно взаємопов'язані з пізнавальним інтересом та емоційним ставленням до навчання, які також визначають активність учнів та ефективність їхнього навчання.

Саме тому наступним етапом аналізу стає оцінка рівня пізнавального інтересу та емоційного ставлення школярів із різним рівнем академічних

досягнень. Ці показники дозволяють побачити, наскільки внутрішні мотиви та установки трансформуються у конкретну навчальну активність, та виявити синергію між мотиваційними профілями і навчальною поведінкою.

Таблиця 2.14

Рівень пізнавального інтересу та емоційне ставлення до навчання учнів із різним рівнем академічних досягнень (%)

Показник	Високий	Середній	Низький
Високий пізнавальний інтерес	55,0	36,0	6,7
Середній пізнавальний інтерес	35,0	44,0	40,0
Низький пізнавальний інтерес	10,0	20,0	53,3
Позитивне емоційне ставлення	65,0	40,0	13,3
Нейтральне емоційне ставлення	25,0	40,0	46,7

Як показує табл. 2.14., у групі учнів із високим рівнем успіху спостерігається переважання високого пізнавального інтересу – 55% школярів активно залучені до навчального процесу, демонструють допитливість та готовність до самостійного оволодіння знаннями. Одночасно 65% цих учнів мають позитивне емоційне ставлення до навчання, що підкреслює їхню емоційну включеність, задоволення від навчальної діяльності та внутрішню мотивацію досягати результатів. Лише по 10% та 25% демонструють низький пізнавальний інтерес та нейтральне емоційне ставлення, що свідчить про мінімальну частку школярів, які менш активно взаємодіють із навчальним матеріалом. Така конфігурація утворює синергію між високою внутрішньою мотивацією, пізнавальним інтересом і позитивними емоціями, що забезпечує стабільну успішність.

У групі учнів із середнім рівнем успіху дані свідчать про помірну активність: 36% демонструють високий пізнавальний інтерес, 44% – середній, а 20% – низький. Емоційне ставлення у цій групі більш різноспрямоване: 40% школярів позитивно налаштовані, стільки ж – нейтрально. Такий розподіл підкреслює ситуативну залежність навчальної активності від зовнішніх стимулів – оцінок, похвали вчителя, або організації

навчального середовища. Учні цієї категорії здатні проявляти допитливість і зосередженість, але їхня внутрішня мотивація ще не стабільна і легко змінюється під впливом контексту.

Для групи учнів із низьким рівнем успіху характерна кардинально інша картина: лише 6,7% мають високий пізнавальний інтерес, а більшість – 53,3% – демонструють низький. Позитивне емоційне ставлення мають лише 13,3%, тоді як нейтральне спостерігається у 46,7%. Така статистика свідчить про високу пасивність у навчальному процесі, формальне виконання завдань та недостатню готовність до самостійного пізнання нового матеріалу. Для цих учнів навчання переважно сприймається як обов'язок, а не як джерело задоволення чи особистого розвитку, що підкреслює необхідність цілеспрямованого педагогічного та психологічного впливу для стимулювання внутрішніх мотивів і підвищення емоційної включеності.

Отже, можна зробити висновок, що рівень академічних досягнень тісно корелює з пізнавальним інтересом і емоційним ставленням: високий успіх супроводжується активним інтересом та позитивними емоціями, середній – помірною активністю та змішаним емоційним станом, низький – пасивністю та переважанням нейтральних або негативних емоцій. Ці закономірності підтверджують взаємозалежність внутрішньої мотивації, емоційного ставлення та результативності навчальної діяльності.

Також варто зауважити, що вище згадані тенденції підтверджуються й кореляційним аналізом, що дозволяє оцінити силу взаємозв'язків. (табл. 2.15.)

Таблиця 2.15

Коефіцієнти кореляції Спірмена між навчальною мотивацією, пізнавальним інтересом та академічними досягненнями

Показник	Кореляція з успішністю
Високий рівень мотивації	+0,72
Орієнтація на успіх	+0,68

Внутрішня мотивація	+0,70
Пізнавальний інтерес	+0,65
Позитивне емоційне ставлення	+0,61
Уникнення невдач	-0,54
Зовнішня мотивація	-0,49

Отже, отримані дані дозволяють говорити про чіткі взаємозв'язки між різними компонентами навчальної мотивації та академічними досягненнями школярів. Як видно з таблиці 2.15, високий рівень внутрішньої мотивації, орієнтація на успіх та пізнавальний інтерес мають виразний прямий зв'язок із навчальною успішністю, тоді як зовнішня мотивація і установка уникнення невдач демонструють негативний вплив.

Найсильніший прямий зв'язок спостерігається між високим рівнем мотивації та академічними результатами (+0,72). Це підтверджує гіпотезу про ключову роль внутрішньої активності у навчанні: учні, які самостійно планують свої навчальні дії, активно ставлять перед собою цілі та проявляють ініціативу, демонструють найвищі результати. Така внутрішня орієнтація дозволяє школярам не лише успішно виконувати завдання, а й зберігати активність і за відсутності зовнішнього контролю.

Висока орієнтація на успіх (+0,68) додатково підкреслює важливість цілеспрямованості та відповідальності. Учні, які прагнуть досягти конкретних результатів, демонструють стійкість перед труднощами, активне включення в навчальний процес та здатність до самоконтролю. Це підтверджує педагогічну практику: постановка конкретних, досяжних цілей стимулює внутрішню активність і підтримує стабільний рівень навчальної мотивації.

Не менш важливим фактором є внутрішня мотивація (+0,70), яка проявляється у бажанні пізнавати нове, розвивати компетентності та досягати самостійно поставлених цілей. Такий стимул є основою для формування автономної навчальної поведінки, високого пізнавального інтересу та емоційної залученості. Позитивна кореляція пізнавального

інтересу (+0,65) і позитивного емоційного ставлення (+0,61) з успішністю демонструє, що емоційне залучення учнів тісно пов'язане з результативністю. Учні, яким цікаво вивчати предмети і які отримують задоволення від навчального процесу, більш активно працюють, проявляють ініціативу, самостійність та охоче виконують складні завдання.

Натомість негативна кореляція установки уникнення невдач (-0,54) і зовнішньої мотивації (-0,49) свідчить про те, що страх помилок, тривожність і залежність від оцінок чи контролю з боку дорослих обмежують навчальну ефективність. Учні з орієнтацією на уникнення невдач рідше беруть на себе відповідальність за виконання складних завдань, уникають нових форм діяльності і проявляють меншу ініціативу. Аналогічно, зовнішня мотивація, хоча і може слугувати стимулом, не компенсує відсутності внутрішньої зацікавленості, що пояснює нижчі академічні результати таких школярів.

Ці закономірності дозволяють зробити низку педагогічних висновків. По-перше, для підвищення академічної успішності важливо підтримувати і стимулювати внутрішню мотивацію, пізнавальний інтерес та позитивне емоційне ставлення до навчання. По-друге, учні, орієнтовані на уникнення невдач або зовнішні стимули, потребують спеціальної підтримки: створення безпечного середовища для навчальних помилок, диференційованих завдань і заохочення активного включення у навчальний процес. По-третє, результати кореляційного аналізу демонструють потенціал для розвитку мотиваційної автономії серед учнів із середнім рівнем успішності: правильне поєднання внутрішніх стимулів та підтримки з боку вчителя може значно підвищити їхні академічні досягнення.

Отож аналіз коефіцієнтів кореляції Спірмена підтверджує висновок про тісний зв'язок між внутрішньою мотивацією, пізнавальним інтересом, емоційною залученістю та навчальними результатами. Ці дані не лише ілюструють важливість мотиваційних компонентів для високої успішності, а й слугують підґрунтям для розробки диференційованих педагогічних

стратегій, які спрямовані на стимулювання активності, розвиток самостійності та формування стійких внутрішніх мотивів учнів.

Це підкреслює, що внутрішні стимули та позитивне ставлення до навчання є ключовими факторами високих досягнень, а страх помилки та залежність від зовнішніх оцінок знижують ефективність навчання.

Таким чином, поступово розглядаючи рівень мотивації, установки, пізнавальний інтерес та емоційне ставлення, можна констатувати чітку залежність внутрішньої мотивації та позитивних емоцій від високої академічної успішності. Середній рівень успіху супроводжується змішаною мотивацією та ситуативним включенням у навчання, а низький рівень успіху характеризується зовнішньою мотивацією, уникненням невдач та низьким пізнавальним інтересом.

Ці дані підкреслюють необхідність диференційованого педагогічного впливу: підтримки та розвитку внутрішніх мотивів у середньоуспішних учнів, стимулювання пізнавального інтересу та позитивного ставлення в учнів і низьким рівнем академічної успішності та збереження стійкої мотивації в учнів із високим рівнем академічної успішності.

Результати цього дослідження створили міцну основу для розробки та впровадження ефективної програми формування навчальної мотивації, спрямованої на активізацію внутрішніх мотивів, підвищення інтересу до навчання та підтримку стійких навчальних досягнень, що буде розглянуто у наступному підрозділі роботи.

2.3. Розробка програми формування навчальної мотивації учнів 5–6 класів

Формування навчальної мотивації є ключовим аспектом розвитку успішності та пізнавальної активності школярів середнього шкільного віку. На основі теоретичного аналізу літературних джерел (Розділ 1) була розроблена програма формування навчальної мотивації для учнів 5–6 класів. Програма передбачає комплекс заходів, спрямованих на активізацію

внутрішніх мотивів навчальної діяльності, розвиток пізнавального інтересу, формування усвідомленого ставлення до навчання та підтримку стійких академічних результатів.

Мета програми:

- підвищення рівня внутрішньої мотивації учнів середнього шкільного віку
- формування стійкої позитивної установки на навчання
- самостійне пізнання
- прагнення до досягнення успіху та самореалізації у навчальній діяльності.

Завдання програми:

1. Сприяти розвитку пізнавального інтересу та активізації внутрішніх мотивів навчальної діяльності учнів.
2. Підтримувати прагнення досягати успіху та реалізовувати власні навчальні цілі шляхом поетапного ускладнення завдань.
3. Формувати усвідомлене ставлення до навчальної діяльності та результатів навчання, включаючи оцінку власного прогресу.
4. Підвищити рівень самостійності, відповідальності та організованості школярів у виконанні навчальних завдань.
5. Розвивати позитивну взаємодію між учнями та педагогами, створювати підтримуюче навчальне середовище для зміцнення мотиваційної сфери.

Принципи програми:

- **Індивідуалізація:** врахування індивідуальних особливостей учнів, рівня академічних досягнень, мотиваційних профілів та психологічних характеристик кожного школяра.
- **Поступовість:** організація навчальної діяльності від простих завдань до більш складних, із поступовим підвищенням рівня самостійності та відповідальності.

- **Активізація внутрішніх мотивів:** орієнтація на пізнавальний інтерес, розвиток внутрішньої мотивації, прагнення до саморозвитку та особистого успіху.

- **Позитивне підкріплення:** систематичне заохочення зусиль та досягнень учнів, акцент на прогресі та самовдосконаленні, а не лише на оцінках.

- **Соціальна підтримка:** створення сприятливого навчального середовища, підтримка взаємодії з однолітками та педагогами, формування співпраці, довіри та командного духу.

Програма включає як теоретичні, так і практичні компоненти, що дозволяють комплексно підходити до розвитку навчальної мотивації учнів, враховувати психологічні та соціальні чинники та забезпечувати інтеграцію мотиваційних стратегій у повсякденну навчальну діяльність.

Структура програми:

Програма формування навчальної мотивації для учнів 5–6 класів складається з трьох етапів, кожен з яких включає конкретні заходи, методи роботи та психологічні цілі, спрямовані на розвиток внутрішніх мотивів, пізнавального інтересу та усвідомленого ставлення до навчальної діяльності.

1. Підготовчий етап (1–2 тижні)

- **Мета:** ознайомлення учнів із цілями навчальної діяльності, розвиток усвідомлення власних навчальних цілей та формування позитивного ставлення до участі у програмі.
- **Завдання:** виявлення початкового рівня навчальної мотивації, формування установки на активну участь у навчанні, підготовка до подальшої роботи за програмою.
- **Методи та заходи:**
 - Проведення інтерактивних бесід на тему «Навчання як шлях до розвитку та особистого успіху», що сприяє усвідомленню значущості навчальної діяльності.

- Анкетування та вправи на самооцінку пізнавальних інтересів для виявлення мотиваційного профілю кожного учня.
- Ігрові та творчі вправи, спрямовані на формування позитивного ставлення до навчання, розвиток комунікативних навичок та інтеграцію в групу однолітків.

2. Основний етап (3–6 тижнів)

- **Мета:** активізація внутрішніх мотивів навчання, розвиток пізнавального інтересу, формування прагнення досягати успіху та самостійно опановувати навчальний матеріал.
- **Завдання:** стимулювання самостійності та відповідальності, підвищення мотивації до участі у навчальному процесі, заохочення до самостійного пізнання та дослідницької діяльності.
- **Методи та заходи:**
 - Проектні та дослідницькі завдання: створення міні-проектів, презентацій, дослідів, які розвивають креативне мислення, дослідницькі навички та пізнавальний інтерес.
 - Рефлексивні вправи: ведення «Щоденника успіху», де учні відображають власні досягнення, труднощі та шляхи їх подолання, що сприяє розвитку усвідомленої мотивації.
 - Кооперативне навчання: робота в групах для обміну знаннями та досвідом, що зміцнює соціальну мотивацію та навички взаємодії.
 - Обговорення значення навчання для особистісного розвитку, формування внутрішніх мотивів, зв'язок навчальної діяльності з життєвими цілями та перспективами.

3. Заклучний етап (1–2 тижні)

- **Мета:** підбиття підсумків програми, закріплення сформованих мотивів та оцінка ефективності впроваджених заходів.
- **Завдання:** забезпечення стабілізації внутрішньої мотивації, підвищення усвідомленої активності в навчанні та формування стійких установок на досягнення успіху.

• **Методи та заходи:**

- 1) Підсумкові індивідуальні та групові обговорення досягнень та прогресу, обмін враженнями та рефлексія.
- 2) Самооцінка учнів та аналіз власного навчального прогресу, що сприяє розвитку саморефлексії та самоконтролю.
- 3) Створення «Дошки успіху» у класі для демонстрації досягнень учнів, підвищення мотиваційної активності та підтримки позитивного ставлення до навчання.

Очікувані результати впровадження програми:

- Підвищення рівня внутрішньої мотивації та розвитку пізнавального інтересу учнів.
- Формування стійкої позитивної установки на навчання та активне самостійне пізнання.
- Підвищення відповідальності, самостійності та організованості у виконанні навчальних завдань.
- Покращення навчальних досягнень, розвиток навичок самоконтролю та підвищення упевненості учнів у власних можливостях.
- Зміцнення позитивної взаємодії між учнями та педагогами.

Заняття програми представлені у *Додатку 2*.

Отже, розроблена програма формування навчальної мотивації учнів 5–6 класів базується на комплексному підході, що поєднує теоретичні та практичні заходи для розвитку внутрішніх мотивів, пізнавального інтересу та усвідомленого ставлення до навчання. Мета програми – підвищення внутрішньої мотивації, формування позитивної установки на навчання та розвиток самостійного пізнання – досягається через послідовне виконання завдань на кожному етапі. Принципи індивідуалізації, поступовості, активізації мотивів, позитивного підкріплення та соціальної підтримки забезпечують диференційований і психологічно обґрунтований підхід до учнів із різним рівнем академічних досягнень. Програма включає три етапи – підготовчий, основний та заключний, із конкретними методами для розвитку

мотивів, інтересу, усвідомленої активності та соціальної взаємодії. Очікувані результати – підвищення мотивації, розвиток інтересу, активності, академічних досягнень, самоконтролю, самостійності та позитивної взаємодії між учнями і педагогами.

Програма створює основу для системної роботи з мотивації учнів середнього шкільного віку та може бути ефективно інтегрована у повсякденний навчальний процес з урахуванням психологічних та соціальних чинників, що впливають на навчальну діяльність. Використання програми дозволяє очікувати підвищення внутрішньої мотивації, зміцнення усвідомленого ставлення до навчальної діяльності, підвищення самостійності учнів та поліпшення їхніх академічних результатів.

Висновки до Розділу 2

У Розділі 2 проведено комплексний аналіз навчальної мотивації учнів 5–6 класів, зокрема з урахуванням їх академічних досягнень, використовуючи психодіагностичні методики А. А. Реана, Н. Г. Лусканової та Б. К. Пашнєва. На основі отриманих даних було встановлено наступне:

1. Аналіз результатів за методикою А. А. Реана дозволив виявити, що серед учнів переважає середній рівень навчальної мотивації, при цьому високий рівень спостерігається у значної частини школярів, а низький – у меншій. Це свідчить про формувальний характер мотиваційної сфери учнів 5–6 класів та про значну роль зовнішніх стимулів у підтримці навчальної активності. При визначенні переважаючого типу навчальної мотивації було виявлено, що 40% учнів мають внутрішню мотивацію, яка проявляється у зацікавленості до пізнання нового та активному самостійному включенні у навчальний процес. Зовнішня мотивація характерна для 31,7% учнів і пов'язана із прагненням до оцінок та схвалення дорослих, а змішана мотивація спостерігається у 28,3% учнів. Таким чином, мотиваційна структура учнів є неоднорідною і потребує диференційованого педагогічного підходу.

2. За методикою Н. Г. Лусканової (дослідження рівня розвитку пізнавального інтересу та емоційного ставлення до навчання) було встановлено, що високий пізнавальний інтерес мають 38,3% учнів, середній – 40%, а низький у 21,7% учнів. Позитивне емоційне ставлення до навчання проявляють 43,3% школярів, нейтральне – 36,7%, а негативне – 20%. Це свідчить про тісний зв'язок між пізнавальною зацікавленістю та емоційною включеністю у навчальний процес, а також про потребу у створенні сприятливого емоційного середовища для стимулювання внутрішньої мотивації.

3. Аналіз мотиваційних установок та їх інтегрального рівня (за методикою Б. К. Пашнева) показав, що більшість учнів (43,3%) орієнтовані на досягнення успіху, 33,4% мають змішану установку, а 23,3% – схильні до уникнення невдач. Аналіз інтегральних показників мотиваційної сфери свідчить, що зовнішній контроль і страх помилок залишаються суттєвими регуляторами навчальної поведінки учнів, що обмежує прояв внутрішньої автономної мотивації.

4. Було здійснено аналіз взаємозв'язку навчальної мотивації з академічними досягненнями та виявлено чітку кореляцію між рівнем навчальної мотивації та академічною успішністю учнів. Учні з високим рівнем досягнень здебільшого характеризуються високою внутрішньою мотивацією, стійким пізнавальним інтересом та позитивним емоційним ставленням до навчання. Учні середнього рівня успішності демонструють змішану мотивацію та ситуативну активність, значною мірою залежну від зовнішніх стимулів, тоді як учні з низьким рівнем успіху мають переважно зовнішню мотивацію, низький пізнавальний інтерес і нейтральне або негативне ставлення до навчання.

5. Встановлено, що мотивація учнів 5–6 класів ще не є стійкою: внутрішня мотивація переважає лише у успішних учнів, а частина активності підтримується зовнішніми стимулами. Для її розвитку потрібен комплексний

підхід із урахуванням віку, індивідуальних особливостей та освітнього середовища.

6. Із огляду на показники нестійкої мотивації учнів 5-6 класів до навчання та зважаючи на недостатній рівень їх академічної успішності, була розроблена психологічна програма підвищення рівня мотивації учнів 5–6 класів, які мають різні рівні навчальних досягнень. Розроблена програма спрямована на підвищення внутрішньої мотивації, розвиток пізнавального інтересу, формування усвідомленого ставлення до навчання та самостійності. Вона реалізується поетапно через інтерактивні, групові та проєктні завдання, рефлексивні вправи та позитивне підкріплення, що забезпечує стабільний розвиток мотиваційної сфери учнів.

РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ШКОЛЯРІВ

3.1. Мета, завдання, методи та процедура дослідження навчальної мотивації школярів

Для досягнення поставленої мети в дослідженні визначено систему взаємопов'язаних завдань, реалізація яких забезпечує комплексний аналіз проблеми навчальної мотивації учнів середнього шкільного віку та створює підґрунтя для практичного впровадження отриманих результатів.

Зміст завдань крізь призму дослідження навчальної мотивації школярів охоплює як теоретичний, так і емпіричний аспекти дослідження, що дає змогу всебічно розкрити особливості формування навчальної мотивації в сучасних умовах освітнього процесу.

1. Провести системний і критичний аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових джерел з метою уточнення сутності поняття навчальної мотивації, її структури, основних видів та психологічних механізмів формування у школярів різних вікових груп.
2. Виявити та теоретично обґрунтувати психологічні чинники, що впливають на формування навчальної мотивації в учнів середнього шкільного віку, зокрема вікові, індивідуально-психологічні та соціальні аспекти розвитку особистості школярів.
3. Емпірично дослідити рівень навчальної мотивації в учнів 5–6 класів, визначити її провідні компоненти та виокремити мотиваційні профілі школярів із різним рівнем академічних досягнень.
4. Проаналізувати взаємозв'язок між типами навчальної мотивації, особливостями її структурної організації та результатами навчальної діяльності учнів, з'ясувати роль внутрішніх і зовнішніх мотивів у досягненні навчальної успішності.

5. Розробити, упровадити та апробувати програму формування навчальної мотивації, спрямовану на активізацію внутрішніх пізнавальних мотивів, підвищення інтересу учнів до навчання, розвиток позитивного емоційного ставлення до освітнього процесу та підтримку стійких академічних досягнень школярів.

У межах дослідження передбачено використання комплексу теоретичних та емпіричних методів, що забезпечує наукову обґрунтованість і достовірність отриманих результатів. Теоретичні методи включають аналіз, узагальнення та систематизацію наукової літератури з проблеми навчальної мотивації з метою уточнення понятійного апарату та визначення структурних характеристик мотиваційної сфери учнів.

Емпірична частина дослідження передбачає застосування психодіагностичних методик для вивчення особливостей навчальної мотивації школярів, зокрема:

- методику вивчення мотивації навчання А. А. Реана;
- методику оцінки мотиваційної сфери школярів Н. Г. Лусканової;
- методику комплексної діагностики мотиваційної сфери та особистісних установок учнів Б. К. Пашнева.

Застосування зазначених методик у поєднанні з кількісним і якісним аналізом результатів дозволяє отримати цілісне уявлення про рівень сформованості навчальної мотивації учнів 5–6 класів, виявити проблемні зони та обґрунтувати ефективність запропонованої програми мотиваційного розвитку.

Емпіричне дослідження навчальної мотивації школярів 5–6 класів проводилося на базі загальноосвітнього закладу. Вибірка складалася із 60 учнів середнього шкільного віку (11–12 років), що відповідає середньому шкільному віку та забезпечує репрезентативність для дослідження мотиваційної сфери серед цього вікового контингенту.

Згідно з цілями дослідження, вибірка формувалася з урахуванням рівня академічних досягнень учнів. Для цього учнів було попередньо розподілено на три групи:

1. Учні з високим рівнем академічних досягнень – 20 осіб. До цієї групи включено школярів, які демонструють стабільно високі оцінки за основні навчальні предмети, активність на уроках та проявляють інтерес до самостійного поглибленого опрацювання навчального матеріалу.

2. Учні з середнім рівнем академічних досягнень – 20 осіб. Ця група включає школярів із середніми оцінками та помірною активністю на уроках; мотиваційна сфера таких учнів характеризується поєднанням внутрішніх і зовнішніх мотивів.

3. Учні з низьким рівнем академічних досягнень – 20 осіб. До цієї групи належать учні, які систематично мають труднощі з виконанням навчальних завдань, низькі оцінки та слабо проявляють пізнавальний інтерес. У мотиваційній сфері домінують зовнішні стимули та мотив уникнення невдач.

Вибірка формувалася за психолого-педагогічним критерієм, що враховував не лише оцінки, а й спостереження педагогів щодо активності та поведінки учнів під час навчального процесу. Такий підхід дозволив забезпечити точність розподілу учнів за рівнем академічних досягнень та створив умови для коректного порівняльного аналізу мотиваційних профілів.

Вибірка була репрезентативною для дослідження, оскільки:

1. охоплює учнів середнього шкільного віку, що є цільовою групою для вивчення навчальної мотивації;
2. враховує різні рівні академічних досягнень;
3. включає учнів обох статей, що дає можливість подальшого порівняльного аналізу;
4. дозволяє застосувати комплекс методик для оцінки мотиваційної сфери, що забезпечує надійність і валідність результатів.

Дослідження формує науково обґрунтовану основу для емпіричного дослідження, уточнює його мету та завдання і задає логічний напрямок для наступних підрозділів, де буде описана вибірка дослідження, методики та процедура проведення експерименту.

Вибірка дослідження створює належну основу для емпіричного вивчення психологічних особливостей навчальної мотивації школярів 5–6 класів та дозволяє коректно порівняти мотиваційні профілі учнів із різним рівнем академічних досягнень, що є ключовим для подальшого розділу роботи – аналізу результатів дослідження та апробації програми формування навчальної мотивації.

Для проведення емпіричного дослідження навчальної мотивації школярів 5–6 класів було використано комплексний підхід, що поєднує різні методи психологічного дослідження: теоретичний аналіз, спостереження, анкетування та психометричні методики. Такий підхід дозволив оцінити як структуру мотивації, так і її динаміку залежно від рівня академічних досягнень учнів.

1. Теоретичні методи:

аналіз наукової літератури та психолого-педагогічних джерел – для уточнення понять навчальної мотивації, її структури, видів та чинників формування;

систематизація та узагальнення даних – для виділення ключових компонентів мотиваційної сфери та побудови теоретичної моделі взаємозв'язку мотивації та навчальних досягнень.

2. Емпіричні методи:

- спостереження – для оцінки активності учнів на уроках, їхньої участі у виконанні завдань, поведінкових проявів мотивації та взаємодії з однолітками та вчителями. Спостереження здійснювалось у стандартних умовах навчального процесу, що забезпечувало природність поведінки школярів.

- анкетування та опитування – дозволяли виявити усвідомлені мотиви навчальної діяльності, ставлення до навчання, пізнавальний інтерес та соціальні очікування школярів. Анкети були адаптовані до віку 11–12 років та складені у формі зрозумілих і доступних питань.

Для комплексного аналізу мотиваційної сфери учнів було використано три стандартизовані психодіагностичні методики, що дозволяють всебічно оцінити особливості навчальної мотивації, її структуру та співвідношення різних видів мотивів:

1. Методика А. А. Реана – «Вивчення мотивів навчальної діяльності учнів». Ця методика призначена для визначення рівня сформованості навчальної мотивації, а також структури внутрішніх і зовнішніх мотивів учнів. Вона дозволяє виділити провідні мотиви навчальної діяльності та оцінити їхню співвідносну значущість.

Мета методики: встановити співвідношення внутрішніх мотивів (пізнавальний інтерес, прагнення до саморозвитку, самостійне оволодіння знаннями) та зовнішніх мотивів (оцінка, заохочення з боку вчителя чи батьків, уникнення покарання).

Процедура застосування: учні відповідали на серію стандартизованих запитань, спрямованих на виявлення мотивів, що спонукають їх до навчальної діяльності.

Обробка результатів: визначалося процентне співвідношення різних мотивів у структурі навчальної мотивації кожного учня, що дозволяло виокремити домінуючі мотиви та побудувати загальний мотиваційний профіль групи.

2. Методика Н. Г. Лусканової – «Оцінка мотиваційної сфери школярів»: дозволяє оцінити мотиваційні компоненти навчальної діяльності з урахуванням емоційно-ціннісного ставлення учнів до навчання. Вона дає змогу виявити як усвідомлені мотиви, так і емоційне сприйняття навчального процесу.

Мета методики: визначити рівень емоційної залученості учнів у навчання, їхнє ставлення до навчального матеріалу та предметів, а також оцінити вплив емоційних факторів на мотивацію.

Процедура застосування: учні виконують опитувальник, що включає запитання про задоволеність навчальним процесом, ставлення до вчителя, оцінювання власних досягнень і вплив соціального середовища.

Обробка результатів: отримані дані кодуються та аналізуються для визначення домінуючих емоційно-ціннісних установок, а також для виділення груп учнів з високою та низькою мотиваційною активністю.

3. Методика Б. К. Пашнєва – «Комплексна діагностика мотиваційної сфери та особистісних установок учнів». Ця методика забезпечує комплексну оцінку мотиваційної сфери школярів, враховуючи як внутрішні, так і зовнішні мотиви, а також особливості особистісних установок, що впливають на навчальну активність.

Мета методики: визначити рівень сформованості мотивації до навчальної діяльності, співвідношення пізнавальних і соціальних мотивів, а також оцінити зв'язок мотиваційних характеристик із особистісними рисами школяра.

Процедура застосування: учні відповідають на запитальники та виконують тестові завдання, що дозволяють оцінити мотиваційні пріоритети, домінуючі мотиви та готовність до самостійної діяльності.

Обробка результатів: результати кодуються та аналізуються для побудови мотиваційного профілю учня, визначення провідних мотивів та потенційних труднощів у навчальній діяльності.

Організаційні аспекти проведення дослідження:

- дослідження проводилося упродовж одного навчального семестру;
- усі учасники були попередньо ознайомлені з метою дослідження та дали згоду на участь;
- методики застосовувалися у класній кімнаті у спокійній атмосфері, щоб мінімізувати вплив зовнішніх факторів;

- для підвищення надійності результатів застосовувалася комбінована обробка даних (кількісний та якісний, статистичний аналіз).

Таким чином, застосування комплексу теоретичних та емпіричних методів, включаючи аналіз наукової літератури, спостереження за поведінкою учнів, анкетування, а також використання стандартизованих психометричних методик (А. А. Реана, Н. Г. Лусканової та Б. К. Пашнева), дозволило здійснити всебічну та надійну оцінку навчальної мотивації школярів 5–6 класів. Такий підхід забезпечив не лише визначення рівня та структури внутрішніх і зовнішніх мотивів, а й виявлення емоційно-ціннісних установок, особливостей пізнавальної активності та взаємозв'язку мотиваційних характеристик із академічними досягненнями.

Емпіричне дослідження навчальної мотивації школярів 5–6 класів проводилося відповідно до етичних та методологічних вимог психологічних досліджень у школі. Процедура проведення включала кілька послідовних етапів, що забезпечили достовірність, надійність та репрезентативність отриманих результатів.

1. Підготовчий етап:

- Було обрано навчальний заклад, в якому проводилось дослідження, та отримано дозвіл від адміністрації школи.
- Педагогічний колектив ознайомили з метою, завданнями та методами дослідження.
- Учні було проінформовано про мету дослідження та порядок його проведення, а також отримано усну згоду на участь від кожного учня та батьків (опікунів).
- Проведено попередню підготовку матеріалів: анкет, бланків методик та інструкцій для учнів.

2. Діагностичний етап:

- Дослідження проводилося у класних кімнатах у спокійній та комфортній атмосфері.

- Учні виконували методики по черзі, щоб уникнути впливу стресу та перевтоми:

1. Методика А. А. Реана – для визначення структури та рівня навчальної мотивації.

2. Методика Н. Г. Лусканової – для оцінки пізнавального інтересу та емоційного ставлення до навчання.

3. Методика Б. К. Пашнєва – для комплексної діагностики мотиваційної сфери та особистісних установок.

- Кожен учень отримував індивідуальні інструкції щодо заповнення анкет і методик, які подавалися у доступній формі для віку 11–12 років.

- Дослідник забезпечував наявність усіх необхідних матеріалів, відповідав на уточнюючі запитання та слідкував за правильною інтерпретацією завдань учнями.

3. Організаційно-методичні заходи:

- Для уникнення упередженості результати збиралися анонімно.

- Вивчення мотиваційної сфери проводилося у спокійному темпі, із перервами між методиками для запобігання перевтоми.

- Учасників поділено на групи залежно від рівня академічних досягнень (високий, середній, низький), що забезпечило можливість порівняльного аналізу мотиваційних профілів.

4. Обробка та аналіз отриманих даних:

- Дані зібрано та систематизовано у таблиці для кожної методики.

- Кількісні показники мотиваційної сфери оброблялися з використанням математико-статистичних методів: середні значення, відсотки, порівняння груп.

- Якісні аспекти аналізувалися шляхом інтерпретації відповідей учнів та виділення основних мотивів навчальної діяльності.

- Отримані результати порівнювалися між групами за рівнем академічних досягнень для виявлення особливостей мотиваційних профілів.

5. Заключний етап:

- Узагальнено результати діагностичного дослідження та підготовлено висновки щодо особливостей навчальної мотивації школярів із різним рівнем академічних досягнень.

- На основі результатів проведено розробку та апробацію програми формування навчальної мотивації, спрямованої на підвищення внутрішньої мотивації, активізацію пізнавального інтересу та підтримку стійких навчальних досягнень.

Таким чином, процедура проведення дослідження була поступовою, системною та репрезентативною, що дозволило отримати надійні дані про структуру навчальної мотивації та її взаємозв'язок із академічними досягненнями школярів 5–6 класів, а також підготувати основу для практичної частини – програми розвитку навчальної мотивації.

3.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження взаємозв'язку навчальної мотивації школярів з їх академічними досягненнями

Після реалізації програми формування навчальної мотивації було проведено повторне емпіричне дослідження з метою визначення змін у мотиваційній сфері учнів 5–6 класів та оцінки її впливу на академічні досягнення. Аналіз результатів «після» здійснювався за тими самими психодіагностичними методиками (А. А. Реана, Н. Г. Лусканової, Б.К. Пашінєва), що дало змогу забезпечити коректне порівняння отриманих даних із результатами первинного вимірювання.

Результати за методикою А. А. Реана в контексті визначення переважаючого типу мотивації учнів у шкільному навчанні (до та після) відображені у табл. 3.1

Порівняльний аналіз типів мотивації залежно від академічної успішності

Таблиця 3.1

Динаміка змін у типах навчальної мотивації учнів із різним рівнем академічних досягнень (%,

Тип навчальної мотивації	До програми, %	Після програми, %
Внутрішня	28,0	46,0
Зовнішня	34,0	20,0
Змішана	38,0	34,0

Отже, як бачимо із результатів таблиці 3.1., Результати дослідження після реалізації програми формування навчальної мотивації показують помітні зміни у структурі мотиваційної сфери учнів 5–6 класів.

Найбільш яскраво проявляється зростання внутрішньої мотивації на 18,0%. Це свідчить про підвищення зацікавленості учнів у процесі навчання, прагнення до самостійного здобуття знань та усвідомлення особистісної важливості навчальної діяльності. Учні стали частіше проявляти ініціативу та самостійність у виконанні завдань, що свідчить про посилення автономності їхніх навчальних дій.

Водночас спостерігається зниження зовнішньої мотивації на 14,0%, що вказує на меншу залежність поведінки учнів від зовнішніх стимулів — оцінок, контролю з боку вчителя та очікувань батьків. Тепер навчальна активність більшою мірою визначається внутрішнім бажанням учнів досягати успіху, а не лише страхом негативної оцінки або прагненням схвалення.

Незначне скорочення частки учнів зі змішаною мотивацією на 4,0% можна розцінювати як позитивний знак стабілізації мотиваційної сфери. Воно свідчить про те, що частина школярів перейшла від комбінованої залежності внутрішніх і зовнішніх стимулів до більш визначеної внутрішньої мотивації.

Таким чином, аналіз свідчить про структурну перебудову мотивації: посилення внутрішніх мотивів супроводжується зниженням ролі зовнішніх стимулів та зменшенням невизначеності у мотиваційних орієнтаціях учнів.

Це підтверджує ефективність програми та її вплив на формування усвідомленого та стабільного ставлення до навчальної діяльності.

Подальшим та логічним кроком дослідження є представлення результатів рівня сформованості пізнавального інтересу до навчання (до та після упровадження програми) за методикою Н. Г. Лусканової.

Таблиця 3.2

Динаміка рівнів пізнавального інтересу залежно від успішності (%)

Емоційне ставлення	До програми, %	Після програми, %
Позитивне	28,0	48,0
Нейтральне	42,0	34,0
Негативне	30,0	18,0

Із результатів табл.3.2. бачимо, що після упровадження програми спостерігаються помітні зміни у сприйнятті учасників. Кількість людей із позитивним ставленням зросла з 28% до 48%, що свідчить про значне покращення емоційного сприйняття програми — приріст склав +20 відсоткових пунктів. Це вказує на те, що майже половина учасників тепер оцінює програму більш прихильно, ніж до її проходження.

Водночас, нейтральне ставлення дещо зменшилося: із 42% до 34%, тобто –8 відсоткових пунктів. Це означає, що частина учасників, які раніше не мали чіткого позитивного або негативного ставлення, тепер схилиються до більш визначених оцінок, найчастіше позитивних.

Що стосується негативного ставлення, то воно знизилося з 30% до 18%, що становить –12 відсоткових пунктів. Зменшення числа учасників із негативним ставленням демонструє, що програма ефективно впливає на формування більш позитивного сприйняття і знижує рівень критики та незадоволення.

Загалом зміни показують явну тенденцію до покращення емоційного сприйняття програми: зростає позитивне ставлення, зменшується нейтральне і негативне, що свідчить про успішність впроваджуваних заходів і їх вплив на учасників.

Здійснено порівняльний аналіз рівня сформованості мотиваційних установок (за методикою Б. К. Пашнєва), представивши його у табл.3.3.

Таблиця 3.3

Зміни мотиваційних установок учнів залежно від академічних досягнень (%)

Мотиваційна установка	До програми, %	Після програми, %
Орієнтація на успіх	36,0	54,0
Змішана	20,0	26,0
Уникнення невдач	44,0	20,0

Із результатів табл.3.3. доцільно констатувати наступне: до початку впровадження програми 36% учасників мали чітку орієнтацію на успіх, тобто вони активно прагнули досягати поставлених цілей і були налаштовані на позитивний результат у своїй діяльності. Це свідчить про те, що трохи більше третини учасників вже мали внутрішню мотивацію рухатися вперед, долати труднощі та розвивати свої навички. Проте решта групи ще не мала стабільної спрямованості, частина з них більше зосереджувалася на уникненні можливих помилок і невдач, що могло стримувати їхню активність та впевненість у власних силах.

Після проходження програми показник тих, хто орієнтувався на успіх, піднявся до 54%. Це означає, що понад половина учасників почала більш свідомо концентруватися на досягненні результатів, демонструючи підвищену активність і рішучість у реалізації своїх планів. Така зміна свідчить про те, що програма ефективно формувала внутрішню мотивацію та допомагала учасникам відчувати власні можливості для досягнення успіху.

Водночас частка тих, хто мав змішану мотивацію — тобто поєднував прагнення до успіху з певною обережністю, — зросла з 20% до 26%. Це говорить про те, що для деяких учасників програма допомогла знайти баланс між активними діями та обережністю, навчила поєднувати прагнення досягати результатів із реалістичною оцінкою ризиків, що є важливою навичкою у професійній та особистісній діяльності.

Найбільш динамічна зміна спостерігалася у групі учасників, які до програми керувалися страхом перед невдачами. До початку навчання таких людей було 44%, тобто майже половина учасників відчувала певну невпевненість та прагнула уникати ризику. Після завершення програми цей показник знизився до 20%, що свідчить про значне зменшення страху перед помилками. Учасники стали більш впевненими у власних силах, більш готовими пробувати нові підходи та брати на себе відповідальність за результати.

Загалом програма сприяла формуванню позитивної мотивації, підвищенню впевненості та активності учасників, допомогла їм усвідомити свої сильні сторони та можливості для розвитку. Вона зменшила страх невдач, стимулювала прагнення досягати поставлених цілей і надала учасникам інструменти для більш ефективної реалізації своїх планів у майбутньому.

Нижче представимо таблицю інтегральних показників навчальної мотивації учнів 5-6 класів із різним рівнем академічної успішності (табл.3.4.).

Таблиця 3.4

Динаміка показників мотивації учнів 5-6 класів залежно від їх рівня академічної успішності: до та після програми

Тип мотивації / емоційне ставлення / установка	Академічна успішність	До програми, %	Після програми, %
Внутрішня мотивація	Висока / середня	28	46
Зовнішня мотивація	Середня / низька	34	20
Змішана мотивація	Середня	38	34
Позитивне емоційне ставлення	Висока	28	48
Нейтральне емоційне ставлення	Середня	42	34

Негативне емоційне ставлення	Низька	30	18
Орієнтація на успіх	Висока	36	54
Змішана установка	Середня	20	26
Уникнення невдач	Низька	44	20

Із таблиці 3.4. та її даних видно, що після запровадження програми формування навчальної мотивації спостерігається помітна динаміка у мотиваційній сфері учнів 5–6 класів. Зокрема, частка учнів із внутрішньою мотивацією зросла з 28% до 46%, що свідчить про посилення їхнього інтересу до навчання, прагнення до самостійного здобуття знань та усвідомлення особистісної значущості навчальної діяльності. Така зміна демонструє підвищення автономності, ініціативності та активності учнів, а отже, позитивно впливає на їхні академічні досягнення. Зовнішня мотивація учнів знизилася з 34% до 20%, що свідчить про зменшення залежності навчальної активності від оцінок, контролю з боку вчителя чи очікувань батьків. Це означає, що поведінка учнів тепер більше визначається внутрішнім бажанням досягати успіху, а не лише страхом негативної оцінки чи прагненням схвалення, що сприяє формуванню усвідомленої навчальної діяльності. Частка учнів зі змішаною мотивацією, які поєднують внутрішні та зовнішні стимули, знизилася з 38% до 34%. Це говорить про стабілізацію мотиваційної сфери: певна частина школярів перейшла від комбінованої залежності внутрішніх і зовнішніх стимулів до більш визначеної внутрішньої мотивації.

Що стосується емоційного ставлення до навчання, кількість учнів із позитивним сприйняттям зросла з 28% до 48%, що демонструє підвищення задоволеності процесом навчання та формування більш позитивної мотиваційної установки. Нейтральне ставлення зменшилося з 42% до 34%, що свідчить про перехід учнів до більш визначених оцінок, найчастіше позитивних. Кількість учнів із негативним ставленням знизилася з 30% до 18%, що вказує на зменшення критики та незадоволення та формування більш позитивного ставлення до навчальної діяльності.

Щодо мотиваційних установок, орієнтація на успіх зросла з 36% до 54%, що демонструє підвищення цілеспрямованості та активності учнів у досягненні результатів, а також підвищення впевненості у власних силах. Змішана установка, яка поєднує прагнення до успіху та обережність, зросла з 20% до 26%, свідчаючи про формування більш збалансованого підходу до навчальної діяльності. Найбільше зниження спостерігалось в групі, орієнтованій на уникнення невдач: з 44% до 20%, що свідчить про значне зменшення страху перед помилками та підвищення готовності до самостійних дій і відповідальності за результати.

Позитивні зміни у результатах навчальної мотивації учнів 5-6 класів залежно від їх рівня академічної успішності відображені на рис. 3.1.

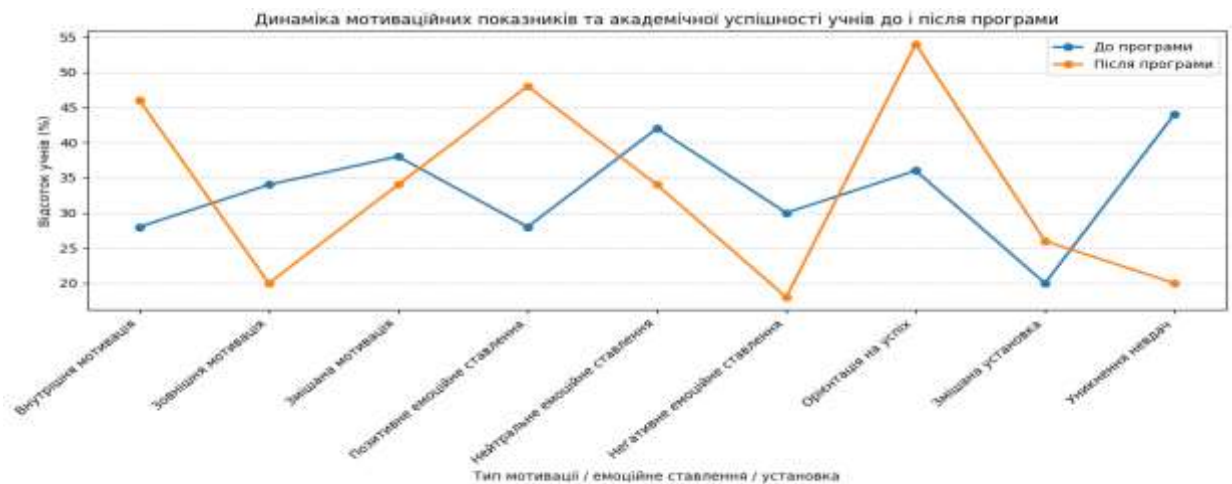

Рис.3.1. Динаміка мотиваційних показників та академічної успішності учнів 5–6 класів до і після реалізації програми формування навчальної мотивації (%)

Рис. 3.1. наочно демонструє позитивну динаміку розвитку навчальної мотивації учнів 5–6 класів після впровадження програми. Зростання внутрішньої мотивації, високого рівня навчальної активності та орієнтації на успіх поєднується зі зменшенням зовнішньої мотивації, низького рівня зацікавленості й установки на уникнення невдач, що свідчить про ефективність запропонованого впливу.

Для оцінки взаємозв'язку між мотиваційними характеристиками учнів 5–6 класів та їх академічною успішністю було проведено ранговий кореляційний аналіз за Спірменом (ρ): за використання даних трьох методик: визначення типу мотивації (А. А. Реан), оцінки пізнавального інтересу та емоційного ставлення до навчання (Н. Г. Лусканова) та визначення мотиваційних установок (Б. К. Пашнєв).

Таблиця 3.4

Кореляція Спірмена між мотиваційними показниками та академічною успішністю учнів

Показник	До програми ρ	Після програми ρ
Тип мотивації (А. А. Реан)		
Внутрішня	+0,59	+0,63
Зовнішня	–0,31	–0,29
Змішана	+0,34	+0,36
Емоційне ставлення (Н. Г. Лусканова)		
Позитивне	+0,55	+0,58
Нейтральне	+0,12	+0,10
Негативне	–0,44	–0,45
Мотиваційні установки (Б. К. Пашнєв)		
Орієнтація на успіх	+0,57	+0,60
Змішана установка	+0,28	+0,31
Уникнення невдач	–0,39	–0,42

За методикою А. А. Реан встановлено, що внутрішня мотивація має сильний позитивний зв'язок із академічною успішністю ($\rho = +0,63$ після програми; $\rho = +0,59$ до програми). Це свідчить, що учні з високим рівнем внутрішньої мотивації досягають кращих результатів, проявляють ініціативність та самостійність у навчанні. Зовнішня мотивація демонструє слабку негативну залежність із успішністю ($\rho = -0,29$ після програми; $\rho = -0,31$ до програми), що вказує на те, що надмірна орієнтація на оцінки та

схвалення з боку вчителів або батьків не сприяє високим досягненням. Змішана мотивація показує помірну позитивну кореляцію ($\rho = +0,36$ після програми; $\rho = +0,34$ до програми), тобто поєднання внутрішніх і зовнішніх стимулів забезпечує стабільні результати.

За методикою Н. Г. Лусканової, позитивне емоційне ставлення до навчання має значну позитивну кореляцію із академічною успішністю ($\rho = +0,58$ після програми; $\rho = +0,55$ до програми), нейтральне ставлення – слабкий зв'язок ($\rho = +0,10$ після; $\rho = +0,12$ до програми), а негативне ставлення – помірно негативну залежність ($\rho = -0,45$ після; $\rho = -0,44$ до програми). Це підтверджує, що позитивне сприйняття навчання сприяє кращим результатам, а негативне – знижує успішність.

За методикою Б. К. Пашнєва встановлено, що орієнтація на успіх має сильний позитивний зв'язок із академічною успішністю ($\rho = +0,60$ після програми; $\rho = +0,57$ до програми), змішана установка – слабо-помірну позитивну залежність ($\rho = +0,31$ після; $\rho = +0,28$ до програми), а уникнення невдач – помірно негативну ($\rho = -0,42$ після; $\rho = -0,39$ до програми). Це демонструє, що страх перед помилками знижує ефективність навчання, а орієнтація на успіх сприяє високим результатам.

Кореляційний аналіз за Спірменом підтверджує, що після реалізації програми формування навчальної мотивації посилився зв'язок внутрішньої мотивації, орієнтації на успіх та позитивного емоційного ставлення із академічною успішністю учнів, тоді як вплив зовнішньої мотивації та страху невдач зменшився. Це свідчить про ефективність програми у формуванні усвідомленої та стабільної мотивації, що безпосередньо впливає на покращення навчальних досягнень.

Таким чином, на основі представлених результатів, які свідчили про рівень сформованості навчальної мотивації учнів 5-6 класів із різним рівнем академічної успішності, в результаті порівняльного аналізу показників учнів за усіма методиками, варто сказати наступне:

Таким чином, отримані дані демонструють структурну перебудову мотиваційної сфери: зростання внутрішньої мотивації та позитивного емоційного ставлення супроводжується зниженням зовнішніх стимулів і страху невдач.

Це безпосередньо впливає на покращення академічних досягнень учнів, підвищує їхню активність, ініціативність і готовність до навчальної діяльності. Програма підтвердила свою ефективність у формуванні усвідомленої та стабільної мотивації.

Таким чином, порівняльний аналіз емпіричних даних до і після впровадження програми підтверджує наявність позитивної динаміки у мотиваційній сфері учнів 5–6 класів. Підвищення рівня внутрішньої мотивації, зростання пізнавального інтересу, переорієнтація з уникнення невдач на досягнення успіху та покращення емоційного ставлення до навчання виступають важливими чинниками зростання академічних досягнень. Отримані результати доводять ефективність розробленої програми та підтверджують доцільність її використання у практиці роботи з учнями середнього шкільного віку.

3.3. Практичні рекомендації учасникам освітнього процесу щодо врахування особливостей навчальної мотивації школярів з різним рівнем академічних досягнень у педагогічній діяльності

Врахування особливостей навчальної мотивації школярів з різним рівнем академічних досягнень є одним із ключових чинників підвищення ефективності освітнього процесу. Педагогам важливо розуміти, що мотивація учнів формується під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, що включають інтерес до предмета, власні цілі та прагнення до саморозвитку, а також оцінку соціального оточення [9; 3]. Дослідження свідчать, що учні з високими академічними досягненнями зазвичай демонструють більш виражену внутрішню мотивацію, орієнтовану на самостійне оволодіння знаннями та самовдосконалення, тоді як школярі з середнім і низьким рівнем

успішності частіше потребують зовнішніх стимулів, таких як похвала, заохочення чи надання додаткових ресурсів для навчання [9; 23; 17].

Практична діяльність учителя повинна враховувати ці відмінності шляхом диференційованого підходу до організації навчального процесу. Для високомотивованих учнів доцільно використовувати методи, які стимулюють глибоке занурення в матеріал, розвиток критичного мислення та самостійного пошуку інформації, наприклад, проблемні завдання, проєктну діяльність або дискусії [14; 15]. Для учнів із середнім і низьким рівнем навчальної мотивації ефективними є інтерактивні методики, ігрові елементи та активне використання мультимедійних ресурсів, що дозволяють підтримати увагу та інтерес до навчального матеріалу [59; 29]. Додатково, психологічна підтримка та створення безпечного, дружнього освітнього середовища сприяють зниженню тривожності учнів і підвищенню їхнього бажання брати участь у навчальному процесі [21; 7].

Одним із ефективних засобів стимулювання мотивації є індивідуалізація навчальних завдань відповідно до рівня академічної підготовки та пізнавальних інтересів школярів. Це може включати розробку адаптивних робочих планів, підбір завдань із різним рівнем складності та поступове збільшення їхньої автономності [1; 17]. Водночас варто поєднувати зовнішню мотивацію у вигляді системи заохочень з внутрішньою, підтримуючи цікавість до предмета та усвідомлення значущості навчання для особистого розвитку [6; 11].

Важливим аспектом є також моніторинг динаміки мотивації протягом навчального року та коригування педагогічних стратегій у відповідності до змін інтересів і потреб учнів [49; 33]. Це дозволяє своєчасно виявляти зниження активності або формування демотиваційних тенденцій і своєчасно впливати на їхнє подолання через індивідуальні консультації, коучинг або групові тренінги [8; 19]. Особлива увага має приділятися розвитку метакогнітивних стратегій учнів, що дозволяють їм усвідомлювати власні

навчальні потреби та самостійно регулювати процес навчання, що особливо актуально для старшокласників із різними рівнями досягнень [31; 20].

Таким чином, практичні рекомендації для учасників освітнього процесу мають включати комплексний підхід, що поєднує диференціацію завдань, використання інтерактивних методик, підтримку внутрішньої мотивації та створення позитивного психологічного середовища. Такий підхід забезпечує не лише підвищення рівня навчальних досягнень, але й формування стійкої, саморегульованої навчальної мотивації, яка є запорукою успішної освітньої та соціальної адаптації школярів у сучасному навчальному середовищі.

Висновки до Розділу 3

1. Було розроблено та обґрунтовано емпіричне дослідження навчальної мотивації школярів 5–6 класів, яке враховує особливості вікового розвитку, рівень академічних досягнень та психолого-педагогічні характеристики учнів.

2. Встановлено, що вибірка дослідження складається з 60 учнів середнього шкільного віку (11–12 років), розподілених на три групи за рівнем академічних досягнень: високий, середній і низький. Така структура вибірки дозволяє коректно порівняти мотиваційні профілі учнів та визначити особливості навчальної мотивації залежно від успішності.

3. Для комплексного вивчення мотиваційної сфери застосовано поєднання теоретичних і емпіричних методів, зокрема спостереження, анкетування та стандартизовані психометричні методики А. А. Реана, Н. Г. Лусканової та Б. К. Пашнєва. Це забезпечило всебічну оцінку мотиваційної структури та рівня внутрішніх і зовнішніх мотивів.

4. Процедура дослідження була організована послідовно і системно: підготовчий етап, діагностичний етап, організаційно-методичні заходи, обробка та аналіз даних, заключний етап. Такий підхід забезпечив достовірність, надійність та об'єктивність отриманих результатів.

5. Порівняльний аналіз показав, що після впровадження програми підвищився рівень навчальної мотивації учнів: зросла частка школярів із високою мотивацією та зменшилася кількість із низьким рівнем, а середній рівень змістився у бік внутрішньої мотивації.

6. Типи мотивації за методикою А. А. Реана підтвердили ефективність програми: частка учнів із внутрішньою мотивацією зросла, а орієнтація на зовнішні стимули зменшилась, що свідчить про перехід до більш автономної та стійкої навчальної активності.

7. Після реалізації програми збільшився пізнавальний інтерес та покращилося емоційне ставлення до навчання, створюючи сприятливий психологічний фон для розвитку внутрішньої мотивації.

8. Мотиваційні установки учнів змінилися: зросла орієнтація на досягнення успіху, а установка уникнення невдач зменшилася, що знижує тривожність і підвищує впевненість у власних можливостях.

9. Спостерігалось зростання внутрішньої мотивації, пізнавального інтересу та орієнтації на успіх супроводжується покращенням академічних результатів, особливо у учнів із середнім і низьким рівнем досягнень, підвищуючи їх активність, самостійність та позитивне ставлення до навчання. Отже, гіпотеза знайшла своє підтвердження.

10. Розроблено практичні рекомендації із метою підвищення ефективності навчальної діяльності школярів з різним рівнем академічних досягнень. Рекомендується застосовувати диференційований підхід до завдань і методів навчання, враховуючи рівень мотивації учнів. Для високомотивованих школярів доцільно використовувати завдання, що стимулюють самостійне мислення та поглиблене вивчення матеріалу, а для учнів із середнім і низьким рівнем успішності — інтерактивні методики та зовнішні стимули. Слід поєднувати внутрішню мотивацію з системою заохочень та створювати психологічно комфортне середовище. Крім того, регулярний моніторинг мотивації дозволяє вчасно коригувати педагогічні стратегії та формувати стійку, саморегульовану навчальну активність учнів.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз та емпіричне вивчення психологічних особливостей навчальної мотивації школярів із різним рівнем академічних досягнень є підґрунтям для наступних висновків:

1. Проаналізовано теоретичні підходи до вивчення навчальної мотивації. У результаті дослідження сучасних теоретичних джерел було встановлено, що навчальна мотивація є складною психологічною категорією, яка включає внутрішні та зовнішні стимули навчальної діяльності. Різні науковці виділяють мотивацію досягнень та уникнення невдач, пізнавальний інтерес, емоційне ставлення до навчання, а також соціальні та педагогічні фактори, що впливають на активність школярів. Теоретичний аналіз дозволив систематизувати основні підходи до формування та оцінки навчальної мотивації, що стало підґрунтям для подальшого емпіричного дослідження.

2. Виявлено психологічні чинники, що впливають на формування навчальної мотивації школярів. Психологічний аналіз показав, що мотивація учнів визначається як особистісними, так і соціальними чинниками. До ключових належать: особистісні характеристики (самооцінка, емоційна стабільність, пізнавальна активність), когнітивні особливості (пізнавальні потреби, здатність до концентрації та самоконтролю) і соціальне середовище (вплив педагогів, підтримка родини, відносини з однолітками). Учні з високим рівнем успішності демонструють переважно внутрішню мотивацію та стійкий інтерес до навчання, тоді як учні з середнім та низьким рівнем досягнень більше залежать від зовнішніх стимулів.

3. Визначено та емпірично досліджено особливості навчальної мотивації школярів із різним рівнем академічних досягнень. Окреслено особливості організації дослідження та методики його проведення (організаційний, констатувальний, формувальний, контрольний етапи). Для емпіричного дослідження навчальної мотивації учнів 5–6 класів було

використано такі методики: 1. Методика вивчення мотивації навчання А. А. Реана. 2. Методика оцінки мотиваційної сфери школярів Н. Г. Лусканової. 3. Методика комплексної діагностики мотиваційної сфери та особистісних установок учнів Б. К. Пашнєва. Дослідження проводилося з дотриманням етичних норм, індивідуальним підходом до учнів та забезпеченням достовірності отриманих результатів.

Початкові результати дослідження навчальної мотивації учнів свідчать, що мотиваційна сфера учнів 5–6 класів неоднорідна. Учні з високим рівнем навчальних досягнень відзначаються внутрішньою мотивацією, стійким пізнавальним інтересом і позитивним ставленням до навчання. Учні середнього рівня демонструють змішану мотивацію, поєднуючи внутрішні та зовнішні стимули, а учні з низьким рівнем досягнень залежать переважно від зовнішніх факторів і мають ситуативну навчальну активність. Це підкреслює необхідність диференційованого підходу до формування навчальної мотивації.

4. Розроблено та емпірично перевірено психологічну програму розвитку навчальної мотивації учнів із різним рівнем навчальних досягнень. Встановлено, що розроблена програма позитивно вплинула на мотивацію та академічну успішність учнів, оскільки внутрішня мотивація та орієнтація на успіх залишаються ключовими факторами результативності. Зменшення зовнішньої мотивації та страху перед невдачами сприяло більш усвідомленому і самостійно мотивованому навчанню. Крім того, зросло позитивне емоційне ставлення до навчальної діяльності, що посилило ефект внутрішньої мотивації на успіхи учнів. Доведено, що програма ефективно підвищує академічні досягнення через розвиток внутрішньої мотивації, зниження страху помилок та поліпшення емоційного ставлення до навчання.

Розроблено практичні рекомендації учасникам освітнього процесу щодо врахування особливостей навчальної мотивації школярів з різним рівнем академічних досягнень у педагогічній діяльності. Пропонується використовувати диференційовані підходи до організації навчальних завдань

і методів викладання залежно від мотивації учнів. Для тих, хто має високий рівень мотивації, доцільно застосовувати завдання, що сприяють самостійному мисленню та глибокому опануванню матеріалу, а для учнів із середнім та низьким рівнем успішності — інтерактивні методики та додаткові стимули. Важливо поєднувати внутрішню мотивацію з зовнішніми заохоченнями та створювати комфортне психологічне середовище. Також рекомендується постійно відстежувати рівень мотивації, щоб своєчасно коригувати навчальні стратегії та підтримувати активну навчальну позицію учнів.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми навчальної мотивації, проте закладає підвалини для подальших наукових пошуків у цій сфері. Воно відкриває перспективи для: поглибленого вивчення впливу індивідуальних особливостей учнів на мотивацію навчання; розробки ефективних програм психологічної підтримки учнів із різним рівнем навчальних досягнень; інтеграції теоретичних і практичних підходів до формування стійкої внутрішньої мотивації; дослідження взаємозв'язку мотивації та результативності навчальної діяльності у різних вікових групах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксенов М. Особливості мотивації підлітків до навчання та позакласної активності у школі. *Вчені записки університету КРОК*, 2025. URL: <https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/download/941> (доступ: 20.12.2025).
2. Бобровник С.І. Формування мотивації старшокласників до занять фізичною культурою та спортом. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова : збірник наукових праць*. Київ, 2014. Вип. 2(43)14. С. 4–7.
3. Воляннюк А. *МОТИВАЦІЯ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ*. *APHN Journal*, 2020, с. 1–15. DOI:10.24919/2308-4863.1/27.203423. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/27.203423> (доступ: 20.12.2025).
4. Воронова Н. А. *МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ*. *Педагогічні науки*, 2021, с. 1–10. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/1325> (доступ: 16.12.2025).
5. Гуцан О.М. Дослідження сутності мотиваційних теорій: сучасні, теорії атрибуції та поля. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*. 2017. № 24(1246).
6. Десі Е., Райан Р. *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum, 1985.
7. Десі Е., Райан Р. *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. New York: Guilford Press, 2000.
8. Дмитришин Б. Я. Психологічні особливості формування позитивної навчальної мотивації студентів. *Проблеми сучасної психології*, 2015, Vol. 27, с. ... [PDF]. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2015-27.%25p>. URL: <https://pat.zsmu.edu.ua/index.php/2227-6246/article/view/158593> (доступ: 20.12.2025).

9. Дзюбко Л. В. Особливості структури навчальної мотивації у підлітків з різним рівнем навчальних досягнень. *Проблеми сучасної психології*, 2025, DOI:10.32626/2227-6246.2011-14.%25p. URL: <https://pednauki.pnpu.edu.ua/index.php/2227-6246/article/view/160806> (доступ: 20.12.2025).
10. Зайцева І., Юсипіва Т., Міасоїд Г. Навчальна мотивація учнів до вивчення біології у середній загальноосвітній школі. *Витоки педагогічної майстерності*, 2021, DOI:10.33989/2075-146x.2021.27.247058. URL: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2021.27.247058> (доступ: 20.12.2025).
11. Кайтановська О. М. *Student motivation – encouraging youth towards vocational education. Проблеми освіти*, 2025, № 2 (103), с. 362–375. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/747192/> (доступ: 20.12.2025).
12. Круцевич Т. Мотивація учнів 6-9 класів до уроків фізичної культури. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2015. № 2. С. 68–72.
13. Кузікова С. Б., Пухно С. В. Особливості мотивації навчання студентів педагогічних спеціальностей закладу вищої освіти. *Слобожанський науковий вісник. Серія Психологія*, 2024, № 1, с. 16. DOI:10.32782/psyspu/2024.1.16. (доступ: 20.12.2025).
14. Ковбасюк Т. Стратегії формування внутрішньої мотивації учнів до навчання: роль позитивної педагогіки. *New pedagogical thought*, 2024, № 120, с. 61–66. DOI: <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2024-120-4-61-66>. URL: <https://npd.roippo.org.ua/index.php/NPD/article/view/668> (доступ: 20.12.2025).
15. Лавринюк О., Кириченко В. МОТИВАЦІЯ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ. *Журнал соціальної та практичної психології*, 2023, № 1, с. 1–18. DOI:10.32782/psy-2023-1-6. URL: <https://doi.org/10.32782/psy-2023-1-6> (доступ: 06.09.2025).

16. Маслоу А. A theory of human motivation. *Psychological Review*, 1943, Vol. 50, № 4, с. 370–396.
17. Маляр Л. В., Ваколя З. М. Особливості мотивації учнів до навчальної діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 2021, № 82, с. 24–31. DOI:10.31392/NPU-nc.series5.2021.82.22. URL: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.82.22> (доступ: 20.12.2025).
18. Макаревич О. Мотивація як підґрунтя дій особистості. *Соціальна психологія*. 2016. № 2 (16). С. 134–141.
19. Морозова М. Е. *Development of learning motivation of students of higher education*. *Наукові інновації та передові технології*, 2022, Вип. 10 (12), с. 395–406. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738578/> (доступ: 20.12.2025).
20. Мороз Л., Ольховецький С. Мотиваційно-регуляторна, когнітивно-мотиваційна та інтегративна складові дистанційного навчання як предиктори успішності навчання здобувачів. *Вісник Нац. ун-ту оборони України*, 2024, 82(6), с. 84–92. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2024-82-6-84-92> (доступ: 20.12.2025).
21. Роджерс К. Client-centered therapy: Its current practice, implications, and theory. Boston: Houghton Mifflin, 1951.
22. Ременюк Я. Мотивація учіння студентів як предмет психологічного дослідження. *Вісник Національного університету оборони України*, 2025, № 83(1), с. 137–147. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2025-83-1-137-147>. URL: <https://visnyk.nuou.org.ua/article/view/312584> (доступ: 20.12.2025).
23. Руда Н. Л. Особливості становлення мотивації набуття знань у старшокласників з різними рівнями навчальних досягнень: Зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України/ за ред. С. Д. Максименка. К., 2017. Т. VII. Вип. 2. С. 206–215.

- 24.Самілик Т. Г. Мотивація навчальної діяльності учнів на уроках математики: монографія. Ірпінь, 2024, с. 1–110. URL: <https://ir.dpu.edu.ua/items/7f40eb53-150b-4c5e-bc70-0d95cf085ccd> (доступ: 10.11.2025).
- 25.Скрипник А. Ю., Михайлик А. О. «Мотивація» і «мотив» як засіб психолого-педагогічної активізації учнів. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука*, 2023, № 2. DOI:10.32782/3041-1351/2023-2-6. (доступ: 20.12.2025).
- 26.Староста В. І. МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ РІЗНИХ КУРСІВ. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*, 2021. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2021.1114> (доступ: 20.12.2025)
- 27.Федоренко Л. П. Психологічний супровід підвищення ефективності професійного самовизначення випускників сільських шкіл. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том. VI: Психологія обдарованості. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, Випуск 16, 2019. С. 369-379.
- 28.Фрасинюк Н.І., Свідер І.А. Сучасні мотиваційні стратегії у процесі вивчення англійської мови. *Професійно прикладні дидактики*, 2024. DOI:10.37406/2521-6449/2024-2-1 (доступ: 20.12.2025).
- 29.Чагарна С. Мотивація навчальної діяльності молодших школярів із порушеннями слуху: проблеми й аспекти дослідження. *Освіта регіону*, 2024. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/612> (доступ: 20.12.2025).
- 30.Шелестова Л. Мотиваційна функція педагогічних технологій у профільній середній освіті: сучасний вимір. *Український педагогічний журнал*, 2025, № 3, с. 27–37. DOI:10.32405/2411-1317-2025-3-27-37. (доступ: 20.12.2025).
- 31.Шкуропат А. В., Головченко І. В., Рудишин С. Д. *Структура навчальної мотивації учнів старших класів. Педагогічні науки: теорія*

- та практика*, 2021, Т. 3, № 02, с. 45–54.
DOI:10.26661/2786-5622-2021-3-02. URL:
<https://doi.org/10.26661/2786-5622-2021-3-02> (доступ: 14.08.2025).
32. Atkinson, J. W. *An Introduction to Motivation*. Princeton: Van Nostrand, 1964.
33. Azevedo F., Gašević D., Järvelä S. *Situational Motivation in Academic Learning: A Systematic Review*. *Educational Psychology Review*, 2025. DOI:10.1007/s10648-025-10036-0. (доступ: 20.12.2025).
34. Asadpour M., Bakhshi M. H., Mirzapour P. et al. The motivational role of teachers: A systematic review of key factors influencing students' academic motivation. *European Journal of Psychology of Education*, 2025. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10212-025-01039-0> (доступ: 20.12.2025)
35. Al Shuaili A. S. T. Intrinsic and Extrinsic Motivation as Predictors of Academic Achievement. *Educational Research and Reviews*, 2025. URL: <https://academicjournals.org/journal/ERR/article-full-text-pdf/4C25C9773350> (доступ: 20.12.2025).
36. Almulla M. O., Alismail A. M., Daraghme H. Exploring academic motivation across university years: a mixed-methods study at King Faisal University. *BMC Psychology*, 2025. DOI:10.1186/s40359-025-03448-8 (доступ: 20.12.2025).
37. Bondar L. V., Lytvynchuk N. B. Мотивація навчальної діяльності студентів як провідний чинник підготовки майбутніх фахівців. *Наук. записки НаУОА. Серія «Психологія»*, 2020, № 11, с. 67–71. DOI: 10.25264/2415-7384-2020-11-67-71 (доступ: 20.12.2025).
38. Bondarenko I. M., Zavizion V. F., Kyslytsyna V. S., Aseyev O. I., Dmytrenko K. O., Mashtaler V. S., Kaniyka H. S., Starushkevych H. F., Filat T. V., Khodzhuzh M. M. Peculiarities of academic motivation of the students of high medical school. *Medicni perspektivi*, 2015, Vol. 20, No. 2, с. 17–25. DOI:10.26641/2307-0404.2015.2.45642. URL:

- <https://journals.uran.ua/index.php/2307-0404/article/view/45642> (доступ: 20.12.2025).
39. Gabriel F. *Motivation for Learning Review*, 2025, pp. 5–22 (огляд мотиваційних конструкцій). URL: <https://unisa.edu.au/contentassets/67ea50331d754db2940d3f440291e4f1/motivation-for-learning-review-2025-final.pdf> (доступ: 20.12.2025).
40. Corpus J.H. Trajectories of Motivation and Their Academic Correlates. *Contemp. Educ. Psychol.*, 2020, Vol. x, с. 103–118.
41. Charaia V., Taktakishvili T. Transforming Teaching Methods for Business Students: Motivation Focused Approach. *European Scientific Journal*, 2025, Vol. 21(39), с. 78–78. URL: <https://doi.org/10.19044/esj.2025.v21n39p78>. URL: <https://eujournal.org/index.php/esj/article/view/19232> (доступ: 11.12.2025).
42. Okonkwo C.J., Nwankwo C.A. Academic Motivation as a Correlate of Academic Achievement in English Language Among Senior Secondary School Students. *Asian J. Educ. Soc. Stud.*, 2023, Vol. 41(4), с. 26–32. DOI: 10.9734/ajess/2023/v41i4902 (доступ: 20.12.2025).
43. Jin X., Baki R. The Impact of Learning Motivation on the Academic Performance of Students at Jilin Normal University. *Journal of Advanced Research in Education*, 2025, Vol. 4, № 4, с. 35–42. DOI: <https://doi.org/10.56397/JARE.2025.07.06>. URL: <https://www.pioneerpublisher.com/jare/article/view/1385> (доступ: 20.12.2025)
44. Kamberi M. The Types of Intrinsic Motivation as Predictors of Academic Achievement. *Cogent Education*, 2025, Article 2482482, pp. 1–15. DOI: 10.1080/2331186X.2025.2482482. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/2331186X.2025.2482482> (доступ: 03.11.2025) .

45. Ma Y. *The research on motivational factors of higher education students.* ScienceDirect, 2025. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0001691825009035> (доступ: 05.09.2025).
46. Mallick S.K., De K.K. Academic motivation: Dimensions and structure among secondary students. *Eur. J. Educ. Stud.*, 2017, Vol. x, c. 15–26.
47. Mendoza-García M. F. Influence of motivation on academic learning in high school students. *International Journal of Social Sciences*, 2025, Vol. 8, № 2, c. 31–41. DOI: <https://doi.org/10.21744/ijss.v8n2.2385>. URL: <https://sloap.org/journal/index.php/ijss/article/view/2385> (доступ: 20.12.2025).
48. Motivation for Learning Review. *South Australian Department for Education report.* URL: <https://unisa.edu.au/contentassets/67ea50331d754db2940d3f440291e4f1/motivation-for-learning-review-2025-final.pdf> (доступ: 20.12.2025).
49. Nishimura T., Sakurai S. *Changes in academic motivation among elementary and junior high school students.* *The Japanese Journal of Psychology*, 2013, Vol. 83, № 6, PP. 546–555. DOI: 10.4992/jjpsy.83.546 (доступ: 04. 11. 2025).
50. Educational Research and Reviews Intrinsic and Extrinsic Motivation as Predictors of Academic Achievement and Learning Attitudes. ResearchGate, 2025. URL: <https://www.researchgate.net/publication/392866679> (доступ: 08.10.2025).
51. Elizabeth & Ena O. T. *Intrinsic and Extrinsic Motivation of Graduate Students in Relation to Academic Performance.* *IDEAS Journal*, 2022. DOI:10.24256/ideas.v7i2.997. URL: <https://doi.org/10.24256/ideas.v7i2.997> (доступ: 20.10.2025).
52. Educational Motivation and Self-Efficacy as Factors in the Formation of Academic Success of Students. *Pedagogical Discourse*, 2024. DOI: <https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.07> (доступ: 20.12.2025).

53. Profiles of intrinsic motivation and motivational learning strategies in Spanish University students. *Current Psychology*, 2025. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12144-025-07502-x> (доступ: 08. 12.2025).
54. Starosta V., Popadych O. The motivation to study of first-year students. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*, 2019, Article 02-04, с. 1–10. DOI:10.32919/uesit.2019.02.04. URL: <https://doi.org/10.32919/uesit.2019.02.04> (доступ: 20.12.2025).
55. Sharma M., Kaur G. Relationship Between Achievement Motivation and Academic Achievement of Secondary School Students. *Res. Gate*, 2025, pp. 1–10. URL: https://www.researchgate.net/publication/390617243_Relationship_between_Achievement_Motivation_and_Academic_Achievement_Relationship_between_Achievement_Motivation_and_Academic_Achievement_of_Secondary_School_Students (доступ: 20.12.2025).
56. Shrol T., Poliukhovych N. Features of formation of motivation for online learning of students of pedagogical specialties. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 2021, Article 237825, с. 1–12. DOI:10.15587/2519-4984.2021.237825. URL: <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2021.237825> (доступ: 20.12.2025).
57. Situational Motivation in Academic Learning: A Systematic Review. *Educational Psychology Review*, 2025, 37:56. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10648-025-10036-0> (доступ: 20.12.2025).
58. Secondary School Students' Motivation and Academic Achievement (G. Akis). *Int. J. Cognitive Innovation*, 2025, pp. 1–10.
59. Tambovskaya K. V., Shubina M. V. Шляхи підвищення мотивації пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках природознавства за допомогою інтерактивних методів навчання. *Науковий погляд у майбутнє*, 2017, No. 06-03-002. DOI:10.30888/2415-7538.2017-06-03-002. URL: <https://doi.org/10.30888/2415-7538.2017-06-03-002> (доступ: 20.10.2025).

60. Tella A. The Impact of Motivation on Students' Academic Achievement in Mathematics. *Eur. J. Math Sci. Tech. Educ.*, 2007, Vol. 3(2), c. 149–156. DOI: 10.12973/ejmste/75390 (доступ: 20.12.2025).
61. The impact of learning motivation on academic performance among low-income college students: the mediating roles of learning strategies and mental health. *Frontiers in Psychology*, 2025. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1639375> (доступ: 20.12.2025).
62. Hromova, N., & Grinchenko, B. *Students' Perceptions and Motivation for Learning Foreign Languages. Advanced Education*, 2025, № (159810), c. 1–10. DOI: 10.20535/2410-8286.159810. URL: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.159810> (доступ: 20.12.2025).
63. Hidajat H. G. *Why I'm Bored in Learning? Exploration of Students' Academic Motivation. European Online Journal of Educational and Social Sciences*, 2020, Vol. 3, Issue 9, pp. 1–15. PDF: https://www.e-iji.net/dosyalar/iji_2020_3_9.pdf (доступ: 20.12.2025).
64. Vlachopanou P., Maska L., Kalamaras D., Nasika F. Academic motivation, procrastination, and adjustment: Exploring their impact on student profiles and academic performance. *PLOS One*, 2025, Vol. 20(11), e0335913. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0335913>. URL: <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0335913> (доступ: 11.09. 2025).
65. Fedoriv, Y. R., Pirozhenko, I. D., Solomashenko, N. V., Zhukorska, L. P., Fedoriv, M. L. *Strategies and practices for enhancing learner motivation in times of war: Ukraine case study. Science and technology: problems, prospects and innovations*, 2023, c. 207–216. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/31413> (доступ: 08.11.2025).
66. Jun Wu, Shuoli Qi, Yueshan Zhong. Intrinsic Motivation, Need for Cognition, Grit, Growth Mindset and Academic Achievement in High School Students. arXiv, 2022. URL: <https://arxiv.org/abs/2210.04552> (доступ: 22.11. 2025).

67. Zadorozhna I., Datskiv O. *Motivation of pre-service English teachers to learn English in challenging circumstances*. *Advanced Education*, 2025, № (261715), с. 1–12. DOI:10.20535/2410-8286.261715. URL: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.261715> (доступ: 12.12.2025).
68. Zoltán Dörnyei's Process-Oriented Model of Motivation. *Encyclopedia entry*, 2025, pp. 1–8. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Zolt%C3%A1n_D%C3%B6rnyei (доступ: 20.12.2025).
69. *Understanding the dynamics of study motivation*. L. Boström. ERIC, 2023, pp. 1–20. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1411762.pdf> (доступ: 20.12.2025).
70. Xiufei J., Baki R. The Impact of Learning Motivation on the Academic Performance of Students at Jilin Normal University. *Journal of Advanced Research in Education*, 2025, Vol. 4, No. 4, pp. 35–42. DOI:10.56397/JARE.2025.07.06. URL: <https://www.pioneerpublisher.com/jare/article/view/1385> (доступ: 09.12.2025).